

Управління культури і туризму
Харківської обласної державної адміністрації
Харківська обласна універсальна наукова бібліотека

Лесь Курбас і театр XX століття
(До 120-річчя від дня народження Л. Курбаса)

Біобібліографічний інформаційний посібник

Харків
2007

ББК 91: 85

Видатний митець ХХ століття: (До 120-річчя від дня народж. Леся Курбаса): Біобібліогр. інформ. посіб. / Упр. культури і туризму Харк. облдержадмін. Харк. обл. універс. наук. б-ка; Уклад.: Г.М.Єрофєєва, Л.О.Сашкова, Л.М. Федотова, Н.Ю. Казанцева. – Х., 2007. – 72 с.

Видання виходить з нагоди 120-річчя від дня народження Леся Курбаса, одного із чільних діячів української національної культури першої третини ХХ століття, режисера і актора, організатора театрів, мислителя, театрального педагога і публіциста, драматурга і перекладача. Посібник містить вступну статтю, довідкову та бібліографічну інформацію про життєвий та творчий шлях митця.

Укладачі	Єрофєєва Г.М., Сашкова Л.О., Федотова Л.М., Казанцева Н.Ю.
Редактор	Грайворонська Н.І., Готвянська Ю.М.
Комп'ютерний набір	Грайворонська Н.І., Федотова Л.М., Казанцева Н.Ю.
Комп'ютерна верстка	Конопля Л.М., Федотова Л.М.
Відповідальний за випуск	Шостко Н.І.

Передмова

Біобібліографічний посібник ставить за мету – ознайомити істориків української культури, мистецтвознавців, краєзнавців, працівників бібліотек та інформаційних служб, а також широкі кола громадськості з всебічною інформацією про Леся Курбаса, видатного митця ХХ ст.

У вступній статті посібника “Незгасна зірка Леся Курбаса” та у хронології “Основні віхи життєвого і творчого шляху Л.Курбаса” зроблена спроба систематизованого життєпису культурного діяча.

Покажчик не включає вичерпну інформацію. З урахуванням наявного масиву бібліографічних видань, у тому числі “Лесь Курбас (Указатель литературы за 1957–1987 гг.)”^{*}, він містить книжкові, журнальні, газетні матеріали, видані у 1988–2007 рр., а також електронні ресурси. Посібник складено в основному за фондами Харківської обласної універсальної наукової бібліотеки та ресурсами мережі Інтернет. Бібліографічні відомості згруповано за двома розділами:

1 Творчий доробок (лекції, статті, виступи, промови, прозові, драматичні твори, переклади, фільми митця-режисера) Л.Курбаса 1917–1933 рр.

2 Про життя та творчість Леся Курбаса (режисерська та педагогічна діяльність, акторська робота, кінематографічна, літературна творчість, політична репресія Л.Курбаса, Л.Курбас і діячі мистецтв, вшанування пам'яті митця та ін.). Для поглибленого ознайомлення з особистістю видатного діяча культури у розділі “Бібліографічні матеріали про Л.Курбаса” представлено чималий масив покажчиків, друкованих каталогів, бібліографічних оглядів, списків, путівників по архівним фондам.

Матеріали про праці митця розташовано за їх видами, у межах підрозділів – за роками написання або публікації творчого доробку. У тематичних підрозділах другого розділу покажчика інформацію розміщено за алфавітом опису видань. Бібліографічні відомості про режисерську роботу та акторську гру доповнені фактографічними даними за рубриками “Постановки Леся Курбаса” та “Акторські ролі Леся Курбаса”.

Бібліографічний опис документів супроводжується довідковими анотаціями. Видання, не переглянуті *de visu*, позначені “зірочкою” (*).

Довідково-пошукові можливості посібника розширені завдяки допоміжному іменному покажчику.

---

* Див. у покажчику бібліографічний запис за № 284

Незгасна зірка Леся Курбаса

*Нашим вчителем в житті,
нашим моральним і художнім
еталоном був Лесь Курбас.*

Л.Сердюк, актор "Березолю", нар. арт. СРСР

2007 року виповнюється 120 років від дня народження геніального режисера-реформатора, талановитого актора, театрального педагога, критика, драматурга, публіциста, перекладача Леся Степановича Курбаса.

Лесь Курбас (Олександр Зенон Степанович Курбас) народився 25 лютого 1887 року в місті Самборі на Львівщині у родині мандрівних акторів Ванди і Степана Курбасів (за сценою Яновичів). Дитинство його проходило в Старому Скалаті на Тернопіллі і припало на щасливі роки театральних успіхів батька як режисера й актора мандрівної трупи. Як театральна дитина він їздив з батьками в нескінченні гастролі, напам'ять знав увесь репертуар трупи. Театральні захоплення, святковість мистецтва Лесь пізнав, можна сказати, разом з молоком матері, і театр став для нього другим життям. Батьки майбутнього корифея української сцени, незважаючи на бідність, прагнули дати синові найкращу освіту, тож спочатку Олександр вчився у Тернопільській гімназії.

Юний Курбас вражав своєю ерудицією, начитаністю в літературній класиці. З усіх гуманітарних предметів Лесь мав найвищі оцінки. Добре грав на фортепіано. У восьмому класі гімназії учні писали художні етюди, Лесів етюд "У гарячці" був надрукований 1906 року у журналі "Літературно-науковий вісник", який редагував І.Франко.

По закінченні гімназії у 1907–1908 рр. Курбас навчається у Віденському університеті на філософському факультеті. Після раптової смерті батька у 1908 р. перевівся на філософський факультет Львівського університету. У Львові Курбас створює театр під власним керівництвом при Українській студентській спілці Львівського університету. Він ставить популярний у ті часи прогресивний твір Є.Чирикова "Євреї". Постановку наступної вистави "Молодість" здійснити не вдалося. Його разом з багатьма іншими студентами громадськими активістами було виключено з університету за участь в антиурядовій демонстрації. Майже рік Курбас перебував під наглядом поліції. Студентський аматорський гурток було розпущено. Курбас знову їде до Відня і закінчує тутешній університет, а водночас – драматичну школу вільного слухача Віденської консерваторії.

Під час гастролей "Гуцульського театру" Г.Хоткевича у Львові Курбас дістав запрошення приєднатися до сценічної справи. З літа 1911 року він на посаді режисера театру, ставить найхарактерніші свої вистави "Гуцульський

рік”, “Непросте”, “Довбуш”. “Стажування” Курбаса у Хоткевича остаточно зміцнило його намір присвятити себе театру. Від імені ініціаторів Курбас написав багатьом обдарованим українським акторам Галичини і Наддніпрянщини листи з пропозицією про утворення “зразкового українського театру, якого репертуар не обмежувався би на п’єсах старого українського пошибу, а, цілком викинувши старий горілко-гопаковий баласт, ставив наскрізь художньо новий і класичний репертуар”. Молоді ентузіасти збираються в Старому Скалаті і розпочинають роботу над майбутніми виставами. Початок імперіалістичної війни 1914 року перекреслив усі мистецькі плани. Курбаса було мобілізовано до австро-угорського війська. Немає жодних згадок про те, як йому пощастило вирватися з “цісарського війська”.

Навесні 1915 року Курбас як “вільний митець” збирає навколо себе групу професійних акторів та студентської молоді й утворює мистецьке товариство “Тернопільські театральні вечори”, для якого він був не тільки фундатором, а й душею, його директором і художнім керівником, композитором і хормейстером, балетмейстером і диригентом, основним актором і навіть художником-декоратором. За осінньо-зимовий сезон Лесь Курбас поставив близько тридцяти вистав, зіграв ролі Виборного з “Наталки Полтавки”, Хоми з “Ой, не ходи Грицю...”, Скорика з “Пошились у дурні”. Він вчив акторів-початківців майстерності рухів, виправляв дикцію, читав лекції з історії театру та театральної культури.

Передавши режисуру “Тернопільських театральних вечорів” М Бенцалю, у березні 1916 року Лесь Курбас рушає “завойовувати” Київ. Метр української сцени М.К.Садовський запросив його до своєї трупи. Пропозиція Садовського являла собою високу честь, означала визнання таланту Курбаса найвищим театральним авторитетом України. Ролі Збігнева (у “Мазепі” Ю.Словацького) та Хлестакова (у “Ревізорі” М.Гоголя) були визнані бездоганними з точки зору новаторства у мистецтві. Вже 16 травня 1916 р. студенти та випускники музично-драматичної школи М.В.Лисенка запросили його на свої збори. Молоді ентузіасти з невичерпною потенцією творчих шукань, що не мали ще ні організаційного, ні матеріального ґрунту, обрали його своїм керівником.

Лесь Курбас залишив театр Миколи Садовського невдовзі після лютневої революції 1917 року. Він з головою поринає у громадську діяльність. На початку березня у Києві відбулися збори театральних працівників міста, які висловилися за скликання з’їзду діячів сцени, утворення на пропозицію Курбаса щомісячного журналу “Театральні вісті”, обрали комітет з’їзду та редколегію місячника. Згодом Курбас увійшов до складу театральної ради, що мислилася як ініціативна група по утворенню Національного театру.

Як секретар редколегії “Театральних вістей” Лесь Степанович розгортає активну журналістську діяльність, заповнюючи своїми матеріалами добру половину обсягу журналу.

Однією з основних причин виходу Леся Курбаса з театру Садовського була також мета організації нового мистецького вогнища – студії молодих акторів, з якої незабаром виріс Молодий театр у Києві.

Молодий театр відкрив свій перший сезон 24 вересні 1917 року в приміщенні театру Бергонье (зараз будинок Театру імені Лесі Українки) постановкою “Чорної Пантери і Білого Медвідя” В.Винниченка. І театр, і його керівник, і саме театральне мистецтво того часу перебували на грані, у пошуках власного шляху, мистецького і громадського. Куди йти і який вантаж брати з собою? Курбас перекладає з французької і видає зі своєю передмовою книгу мистецтвознавця В.Обюртена “Мистецтво вмирає” (черв. 1918 р.), спрямовану проти гримас “масової культури”, міщанських смаків, проти натуралізму. “Я вірю, що людська порода йде невинно назустріч могутній будучині.... Я смію думати, що ми стоїмо напередодні повстання такого високого і живого мистецтва, якому по силі рівного досі ще не бувало”. (65)

21 травня 1918 року відбулося прийняття статуту Товариства на вірі “Молодий театр у Києві”. До того часу подібного статуту не мав жоден український театр. В першому параграфі статуту Молодого театру було сказано, що його мета – “творити не “українофільську”, а європейську культуру, одночасно не будучи провінціалізмом чужих культур”. (29) Курбас наполегливо утверджує право і обов’язок театру на самобутність і рівноправність у сім’ї мистецтв, на самоцінність творчості актора і режисера, природньо, на основі справжньої, високохудожньої літератури, справжньої драматургії. Про тогочасний стан і перспективи розвитку театру присвячена стаття “Театральний лист” (1919 р.) – один із найцікавіших і глибокодумних матеріалів з театральної справи початку ХХ століття.

Літо 1918 року молодотеатрівці провели в Одесі. Труппа показала одеським глядачам кілька вистав, у тому числі три прем’єри: “Доктор Штокман” Г.Ібсена у режисурі С.Семдора і дві постановки Л.Курбаса – “У пущі” Л.Українки та “Горе брехунові” Ф.Грільпарцера, остання мала тривалий успіх.

Початок другого сезону в Києві затримався до листопада 1918 року. Показ вистав став щоденним, афіша театру складалася зі значної кількості назв. Крім показаних в Одесі, це були “Кандіда” Б.Шоу в постановці Г.Юри, мольєрівський “Тартюф” у режисурі В.Васильєва. Курбас виніс на суд глядача свого “Едіпа-царя”. Вистава викликала величезний інтерес у глядача – це була взагалі перша постановка античної трагедії на українській сцені. “Молодий театр” припинив своє існування у 1919 році, злившись з Першим театром УСРР (з 1937 р. – УРСР) ім. Т.Г.Шевченка.

Курбаса запрошено до числа організаторів української Музичної драми. Директором театру було призначено С.Бондарчука, а в художній комісії об’єдналися представники української і російської музичних традицій – Л.Собінов, М.Багриновський, М.Бонч-Томашевський, Я.Степовий. Передбачалося створення музичного театру широкого профілю з оперною і балетною труппами, з широким класичним репертуаром і експериментом у галузі новітнього мистецтва. Планувалися до постановки “Утоплена” М.Лисенка, “Галька” С.Монюшка, “Князь Ігор” О.Бородіна. Окрасою сезону міг би стати монументальний “Тарас Бульба” М.Лисенка, який до того ніколи не ставився на сцені. Але цим намірам не судилося бути завершеними. У кінці

серпня 1919 року банди Денікіна вдерлися до Києва, руйнуючи місто, знищуючи культуру, розгромили декорації А.Петрицького. Театри припинили свою роботу. Того ж року в житті Курбаса сталася особлива подія: 6 вересня 1919 року в Андріївській церкві обвінчалися “громадянин міста Самбора в Галичині Олександр Курбас, 32 роки, греко-уніатського віросповідання, і Валентина Чистякова, громадянка Москви, 19 років, православного віросповідання”. Молода актриса і режисер пов’язали своє життя. Як їм тоді здавалося, навіки.

У грудні 1919 року Київ знову став радянським.

З “нуля”, з оголошення набору молоді до студії починає діяльність Лесь Курбас. Він загорівся новим грандіозним задумом – втілити на сцені Шевченкових “Гайдамаків”. Виставу було показано у березні 1920 року, у традиційні Шевченківські дні, на сцені Київського оперного театру. Постановку Курбаса одностайно було прийнято як справжній маніфест нового радянського театру, символ його політичного спрямування, мистецького новаторства. Вона одразу стала легендарною, набула повсюдного розголосу, була повторена на сценах багатьох театральних колективів республіки. Сам Курбас переніс її на сцену Київського драматичного театру, потім здійснив новий варіант постановки в Театрі імені М.К.Заньковецької, в 1924 році переніс виставу на сцену створеного ним театру “Березіль”. До 1932 року театр зберігав її у репертуарі як свого роду емблему колективу.

Незважаючи на успіх “Гайдамаків”, співробітництво Курбаса з тодішнім керівництвом Театру ім. Т.Г.Шевченка не складалося (ще в грудні 1919 року він відмовився від посади головного режисера).

З виставою “Пошились у дурні” М.Кропивницького молодотеатрівці вирушили у Білу Церкву (Київ знову був окупований білополяками). Митцям усміхнулася доля: місто було визволено 45-тою дивізією Червоної Армії, яку очолював Й.Якір. Комісар запропонував артистам виступити перед бійцями з виставою, за це їм було виділено мішок борошна. Цей випадковий епізод мав символічний зміст: армія народу, сама ледве забезпечена, як могла, від щирого

Сцена з вистави за п'єсою В.Шекспіра "Макбет" у постановці театру "Березіль". 1924 р.

серця підтримувала мистецтво, щоб воно служило народові. Курбас приступив до постановки шекспірівського “Макбета”. Актори самі малювали декорації, готували реквізит, бутафорію, старовинні бойові спорудження. Від Головомистецтва в Києві пощастило одержати костюми і перуки. Вистава мала великий успіх, стримана за зовнішніми барвами, навіть аскетично сувора, але емоційно наснажена, вона немовби поверталася до традиційних форм життєподібного

театру, звичного для глядачів.

Зима і весна 1921 року зовнішньо небагаті для театру на події і нові прем'єри. Творча пауза Курбаса була заповнена викладанням у студії, яку він набрав з місцевої молоді. Студійній справі Лесь Степанович взагалі надає у цей час особливого значення, вважає своїм обов'язком навіть під час мандрів

“всюди закладати студії і закладати по собі вогнища українського театру”. Зберігся безцінний документ цього часу – щоденник Курбаса, у якому він занотував свої думки, сумніви, прозріння. Ці записи дозволяють нам заглянути у внутрішній світ митця. Щоденник пронизаний винятковою самокритичністю, вимогливістю до себе. Думки режисера, відриваючись від нужденного побуту, поточних турбот, підносяться до осмислення філософських проблем мистецтва. Воно для Курбаса – могутній засіб людського єднання: “Мистецтво – це та площа, на котрій вершиться об’єднання всіх нас: говорять до себе людські глибини, дійсне наше “я”, безвипадковість і різноманітність індивідуальностей життєвих” (2).

Про плідну працю Кийдрамте і високий художній рівень його вистав уже на початку 1921 року стає відомо Наркомату освіти в Харкові, який був столицею України. І в самий розпал громадянської війни, Радянський уряд знаходить можливість допомогти молодому театральному колективу. Він удержавлює театр, надавши йому назву Державного мандрівного зразкового театру Наркомосу УСРР, виділяє певні кошти на творчу працю і матеріальне забезпечення акторам. Курбас чітко формулює завдання театру: дати пролетарським масам здорове революційне мистецтво, добірний революційний репертуар сучасних і класичних творів. Він планує до постановки “Боротьбу” Дж.Голсуорсі, “Ромео і Джульєтту” В.Шекспіра, цикл п’єс з історії французької революції. На сцені Мандрівного театру були поновлені мініатюри Шевченківської вистави, поставлені одноактівки “Білі гвоздики” А.Доде, “Марат” А.Амнуеля, “Останній день Паризької комуни” М.Львова.

У травні 1921 року колектив театру виїхав до Харкова, де мав бути сформований столичний український театр. На жаль, цей намір здійснити не вдалося: перешкодили важкі обставини боротьби з внутрішньою контрреволюцією, бандитизмом, переходу країни від воєнного комунізму до НЕП, а через це й відсутність належних коштів. Влаштувавшись у Харкові, колектив з запалом приступив до студійної роботи. У заняттях з майстерності актора з’явилися нові елементи і завдання, навіяні часом. Випробувалася відкрита Курбасом методика перетворень, обмірковувався план створення експериментального театру-студії. На думку Курбаса, новий театр треба дбайливо, крок за кроком, вирощувати: “... у нас не має серйозних театральних шкіл, і вся надія на наші нечисленні студії: вони повинні дати нам того майбутнього свідомого робітника театру, який прийде на заміну старого актора-ремісника. Але для цього наукова освіта повинна бути поставлена в них солідно... Це є справа загальнодержавного значення і ваги” (41).

Восени 1921 року Лесь Курбас з групою учнів повертається до Києва. Він із зацікавленням береться до педагогічної праці в Музично-драматичному інституті ім. М.В.Лисенка – тут він очолюватиме драматичний факультет аж до переїзду до Харкова 1926 року.

“Жовтень”, “Рур”, “Газ” – усі три вистави Лесь Курбас підготував з однією групою молоді. Але це був не весь “Березіль”. На той час під цією назвою вже об’єдналося кілька студійних груп. Почувши про початок студійної роботи, до Києва стікалися колишні молодотeatрівці та “кийдрамтевці” –

В.Василько, С.Бондарчук, П.Долина, Л.Гаккебуш та ін. Несподівано прийшли відомі, досвідчені майстри української сцени – ушавлений І.Мар'яненко, Д.Антонович, О.Сердюк, влилися в колектив уже відомі А.Бучма, Г.Бабаївна. Широим потоком напливала молодь – студенти Муздраміну, студійці з випадкових студій, демобілізовані червоноармійці. За короткий час колектив розрісся надзвичайно, нараховував понад 250 осіб.

На той час, склалася ціла мережа театрів і студій, де не було чіткої грані між професійним і самодіяльним мистецтвом, між театром для міста і театром для села, де здійснюався постійний пошук нових творчих і організаційних форм функціонування радянської театральної культури, що народжувалася. Душею, натхненником і керівником Мистецького об'єднання “Березіль” виступав Лесь Курбас. Весь велетенський колектив МОБу наполегливо вчився, слухав лекції з філософії політграмоти, історії театру і музики, фізкультури і пластики, психології і культури мови, фехтування і акробатики, цілого комплексу суто професійних дисциплін з майстерності актора. Так почалася здійснюватися мрія Курбаса про театр-академію, ціле театральне мистецтво нового типу, гідне соціалістичного суспільства. За широкими контурами величезного задуму легко угадується дерзновенна фантазія митця-новатора, який висунув грандіозну програму цілого театрального будівництва на роки і роки вперед.

Найбільший слід в історії української театральної культури залишили творчі лабораторії “Березоля”. У макетній майстерні вирости такі відомі художники, як В.Шкляєв, М.Симашкевич, І.Курочка-Армашевський, Д.Власюк та ін. Режисерська лабораторія, яка незабаром переросла в режисерський штаб театру, виховала для української культури плеяду майстрів-режисерів, і серед них когорту видатних діячів сцени, лідерів театрального процесу республіки.

Курбас з головою поринає у здійснення нового творчого задуму. Він створює гостроактуальну інсценізацію соціально-реалістичного роману відомого американського письменника Е.Сінклера “Джіммі Хіггінс”. У цій виставі вперше в практиці лівого українського театру з-поза гримас і масок виглянуло живе людське обличчя з розумними і добрими очима, виглянуло і глибоко запало в душу глядачам. “Джіммі Хіггінс” пройшов з величезним успіхом, був високо оцінений критикою, яка справедливо побачила в ньому поворот Курбаса від “машинного” до “людського” мистецтва. А.Бучма, як то кажуть, вранці після прем'єри прокинувся знаменитістю, першим трагіком нового радянського театру. Позитивно були оцінені успішні роботи інших акторів-майстрів: І.Мар'яненка, Г.Бабаївни, С.Каргальського.

На кінець 1923 – початок 1924 років припадає спалах активності Курбаса як театрального публіциста і теоретика. У журналі “Барикади театру”, що видавався “Березолем”, у київських газетах він друкує низку статей, важливих для розуміння його мистецьких поглядів і творчості очолюваного ним театру. Серед них – декларація об'єднання: “Березіль” – рух, і коли він ним перестане бути, заперечить своїй назві – взагалі перестане існувати. Він вільна асоціація на динамічних гаслах. Він процес... Мистецтво театру “Березіль” тільки метод для пропаганди перше за все громадських й культурних устремлінь, дельта

яких комуністична культура, а засіб – вічно мінливий...” (42). Важливою була стаття “Естетство”, у якій Курбас піддає критиці теорію мистецтва для мистецтва, в тому числі наслідування, копіювання старих форм, замикання митців “у вузькоформальних завданнях”. Найцікавіша з Курбасових статей цього періоду – “Жовтень і театр” – він гаряче вітає оновлення театру, шляхи до якого відкрив Жовтень, бачить у цьому запоруку майбутнього розквіту сценічної творчості. “Утворюється новий, гармонійний майстерний стиль мистецької епохи. Скільки століть Європа його не знала?”.

На 1924–1925 роки припадає спроба театрального майстра оволодіти специфікою кінотворчості. Ще в час утворення МОБу в складі його підрозділів передбачалася організація власної кіностудії. Очевидно, Курбас відчував зростаюче значення кіно в розвитку радянської культури. А тут кінематограф сам простягнув йому руку: Одеська кінофабрика запропонувала Курбасові підписати договір на постановку двох фільмів. Влітку 1924 року Лесь Курбас з групою березильців – художником В.Меллером та акторами Г.Бабаївною, В.Чистяковою, А.Бучмою, В.Васильком та ін. виїхав до Одеси. Першим його фільмом була короткометражна кінокомедія “Вендета”, присвячена запеклій сварці між дяком та попом однієї церкви через черешню, що виросла між їхніми садибами. Сюжет розглядався як антирелігійний. Курбас зважився на постановку літературно банального, побутового, плаского сюжету, сподіваючись у процесі втілення надати йому сатиричної гостроти, знайти свіжі режисерські барви. Частково йому це вдалося. Стрічка вийшла веселою й дотепною, а постановник одразу ж здобув належний авторитет на студії.

Значно більшого простору для експерименту, вигадки надавав Курбасові сценарій наступного фільму “Пригоди Макдональда”. Це був політичний памфлет, спрямований проти угодовського курсу англійського уряду та його прем’єра Джеймса Макдональда. Фільм був сповнений погонь, переслідувань, карколомних трюків, і у всіх перипетіях мав брати участь... Макдональд, який перетворювався на умовного кіногероя типу популярних у ті часи кінокоміків Гаррі Ллойда чи Бастера Кітона. Виконавець ролі Макдональда Амвросій Бучма був загримований з портретною подібністю до англійського політичного діяча. На студії фільм дістав дуже високу оцінку, але критикам він не сподобався – очевидний “перебір” і театральність.

В основі сюжету фільму “Арсенальці” лежав один з епізодів Січневого повстання – оборона робітниками київського заводу “Арсенал” від білогвардійців і петлюрівців. Знову в руки режисера потрапив літературно недосконалий сценарій, до того ж схематичний та ілюстративний. В “Арсенальцях”, набравшись кінодосвіду, режисер майже не вдавався до образів-перетворень, хоча ліпив дуже виразні композиції масових сцен. Курбас застосував ряд технічних новинок в радянському кінематографі – з’єднавши в кадрі одночасно дві дії: рух назустріч одне одному білогвардійської кінноти і загону робітників-арсенальців. Фільм вийшов чіткий за думкою, зрозумілий широкому глядачеві, хоч самому режисерові лаврів не додав.

На цьому закінчилася для Курбаса проба сил у кіномистецтві. Кіно не прийняло головного художнього захоплення Курбаса – ідеї мистецького перетворення життя.

Кожен рік роботи “Березоля” ознаменовувався кількома режисерськими дебютами, появою нових імен. Курбас вів своїх учнів до майстерності, готовий завжди прийти їм на допомогу. Спогади молодих березильців змальовують яскраві епізоди допомоги Курбаса молодим – його поради, підказки, нарешті безпосереднє втручання у творчий процес, щоб підправити щось у виставі, довести її до бажаного художнього рівня. Сам він ставить “Напередодні” – переробку досить схематичної російської п’єси О.Поповського та А.Піотровського “Переддень революції”.

Режисерська лабораторія театру “Березиль”. 1924 р.

Велика творча праця “Березоля” та його керівника була помічена громадськістю. У 1925 році за заслуги в розвитку радянської культури Курбас був удостоєний високого звання народного артиста республіки. А на початку 1926 року Народний Комісаріат освіти УСРР приймає рішення про переведення колективу до столиці республіки – Харкова як центрального українського драматичного театру. Тієї ж весни Київ прощався з “Березолем” низкою газетних і

журнальних статей, урочистим вечором-бенефісом, на якому були показані фрагменти з кращих постановок театру. Критик Х.Токар зауважив що “Березиль” тернистим шляхом, руйнуючи пересуди, антипатії українських націоналістичних кіл, користуючись заслуженою любов’ю громадськості, ішов від перемоги до перемоги. Він залишає Київ у момент, “коли зумів переконати навіть ворогів у своїй високій художній кваліфікації”.

Справжнім заспівом і дійсним стартом театру в столиці республіки став “Пролог” С.Бондарчука та Леся Курбаса – широка панорама соціального життя Росії напередодні революції 1905 року. Це була істотно перероблена вистава “Напередодні”. Для харківської постановки Курбас і Бондарчук практично заново переписують твір. З розповіді про убивство есером Каляєвим великого князя Сергія Олександровича він перетворюється на широке полотно, “не хроніку подій, а епопею психології різних соціальних шарів 1905 року”, – писав Курбас.

Вистава засвідчила великий громадський темперамент режисера і театру, дістала одностайну захоплену оцінку. Невдози “Березиль” випустив такого ж масштабного “Саву Чалого” І.Карпенко-Карого (режисер Ф.Лопатинський), романтичну постановку “Король бавиться” В.Гюго (режисер Б.Тягно), ефектну осучаснену Остапом Вишнею та М.Йогансенем оперету А.Саллівена та У.Джілберта “Мікадо” – словом, розгорнув свої творчі можливості на повну широчінь, демонструючи здатність до втілення трагедії і мелодрами, епосу і буфонади, навіть музичної комедії.

Аналіз репертуару “Березоля” за одинадцять років його роботи під керівництвом Леся Курбаса показує, що із загальної кількості – сорока п’яти

вистав – добру половину займають самостійні літературні композиції, інсценізації та переробки. У перший, київський період діяльності театру, вони склали абсолютну більшість постановок. У другий, харківський період, у репертуарі “Березоля” переважає вже завершена літературна п’еса, але не забуто й попередні принципи формування репертуару. До створення композиції і переробок залучаються М.Куліш, Ю.Смолич, М.Йогансен, О.Вишня, Ю.Яновський та інші письменники, активну участь у цій роботі беруть режисери – сам Лесь Курбас, С.Бондарчук, Б.Тягно, В.Скляренко та ін. Словом, театр не чекав “готової” п’еси, він активно дбав про репертуар.

О. Курбас - керівник Українського драматичного театру "Березіль", 1927 р.

1927 року Курбас приступає до втілення театрального сценарію, складеного з творів радянських і зарубіжних письменників – “Жовтневого огляду”. Курбас ламав усталені уявлення про театр, про виставу як зображення однієї завершеної події, пропонуючи виставу-панораму цілого історичного періоду в житті людства. Режисер справді створив підкреслено театралізоване видовище, використовуючи найрізноманітніші засоби “перетворення”, аж до засобів лялькового театру та естради. Вистава,

показана у дні річниці Жовтня, природньо, не надовго залишилася в репертуарі театру. А двома місяцями пізніше “Березіль” показав ще один героїчний спектакль – “Бронепоезд 14-69” Вс. Іванова.

Можна зробити висновок, що “Березіль” та його керівник послідовно розвивали лінію оспівування героїки революції та громадянської війни, пафосу будівництва радянського суспільства.

З однаковою громадянською пристрастю Курбас утверджує ідеали нового, соціалістичного суспільства і розвінчує химери старого, власницького світу. У період нової економічної політики у країні відбулося певне пожвавлення дрібновласницьких елементів та настроїв, загострилася боротьба між соціалістичними та приватновласницькими тенденціями. Курбас з тривогою зауважує ці суспільні явища, відзначає, що “нові вороги стають актуальними”, що “піднімається на весь зріст задоволений обиватель”. Для Курбаса багатолікий і всюдисущий обиватель – ворог номер один. “Він мімікрія, він рятує свою шкуру при всяких умовах... Він вічно і завжди споживає життя, але він його ніколи не творить”. Курбас не самотній у цих настроях. Варто пригадати безкомпромісну критику міщанства М. Горьким, нищівну війну з обивателями та непманами В.Маяковського, О.Вишні та

багатьох діячів радянської культури.

Сцена з вистави за п’есею М. Куліша "Народний Малахій" у постановці театру "Березіль" 1928 р.

Курбас активно шукає п’есу для реалізації свого критичного пафосу. Саме в той час М.Куліш приніс до “Березоля” “Народного Малахія”, твір, що дуже нетрадиційно розглядав проблему міщанства. Якщо раніше воно висміювалося у водевілях, в сатиричних комедіях,

то М.Куліш зробив спробу висвітлити його буття широким спектром барв від іронії до трагізму. Курбас визначив жанр вистави як трагігротеск. У блискучому за майстерності спектаклі він зумів з гіпнотичною силою впливу висвітлити убогий світ міщанства, похмуре дно великого міста. Вистава відзначалася віртуозною акторською майстерністю, змалювання багатогранних, майже достовірних постатей, симфонією ритмів і голосоведіння, ажурною тонкістю спілкування. Вершиною акторського мистецтва назвала критика створений М.Крушельницьким образ Малахія, маленької людини у білих полотняних штанах, із зігнутими в колінах ногами, опущеними руками, з покірною походою раба і нерішучістю в очах.

“Народний Малахій”, одностайно визнаний сучасниками ледве не найкращим сценічним утвором Курбаса, спектаклем, осяяним світлом геніальності, виявився разом з тим і “міцним горішком” для критики, яка спочатку запропонувала цілу серію різноманітних тлумачень твору, потім визнала його справжньою загадкою для сучасників і, нарешті, розцінила як буржуазно-націоналістичну вихватку. Курбасові спочатку ставилася в провину нечіткість концепції вистави. А з переміною оцінки п’єси мінялося і ставлення до спектаклю – його було кваліфіковано як ідейний зрив режисера. Курбас мужньо захищав виставу, разом з автором вносив у неї зміни, зокрема, було додано цілий акт, де Малахієві протиставлено згуртований робітничий колектив, але в міфологічній структурі “Народного Малахія” образ-колектив виявився чужорідним тілом. Зрештою, вистава зійшла з репертуару, так і не одержавши визнання критики.

Але це не похитнуло віру Курбаса в талант Куліша, він приступив до постановки нової п’єси – комедії “Мина Мазайло”. У спектаклі було зруйновано побутове середовище, затишне міщанське гніздо. Курбас не бажав іти на мирову з міщанством, він разив навіть потенціальну небезпеку від нього. За міщанською шовіністичною та націоналістичною балаканиною він бачив уже не анекдотичність, дріб’язковість, а загрозові для здорового політичного життя суспільства шовінізм та націоналізм. Політичної гостроти вистави не зрозуміла тогочасна критика, зарахувавши гротескові знахідки режисера до формальних надмірностей. Незабаром “Мина Мазайло” був поставлений в один ряд з “Народним Малахієм” і також зарахований до ідеологічних збочень режисера. Художнє відкриття обернулося для Курбаса непередбаченими катастрофами.

31 травня 1930 року відбулася прем’єра “Диктатури” І.Микитенка. Приступаючи до постановки, режисер розповів колективові про намір перетворити виставу на музичне видовище. Задум режисера виявився настільки несподіваним, навіть парадоксальним, що його не всі зрозуміли у колективі “Березоля”, а поза театром він породив чимало пліток про те, що Курбас свавільно прагне перетворити “Диктатуру” на оперу. Курбас тим часом хоче залучити на драматичну сцену з опери такий могутній чинник, як музична драматургія – “це найпатетичніше театральне мистецтво”. Прем’єра “Диктатури” одразу ж набула резонансу. Її відвідали делегати партійної конференції та з’їзду і схвально відгукнулися про постановку. Газетно-

журнальні й усні дискусії 1930 року навколо березільської “Диктатури” завершилися очевидним визнанням успіху вистави, правомірності творчого вирішення Курбаса. Постановка Курбаса дістає однозначну високу оцінку як “справжня революція в нашому театрі. Це перша, може, вистава в наш час, де гармонічно поєднані запальний політичний матеріал і багатство сценічного експериментування” – писав критик Г.Шевльов. Вистава й надалі користувалася успіхом і три роки зберігалася в репертуарах “Березоля”.

Курбас виступає ініціатором нових творчих починань, що виникають навколо “Березоля”, делегуючи до них своїх учнів. Так утворюються сатиричний театр малих форм “Веселий пролетар” (керівник Я.Бортник), Театр оперети (керівник Б.Балабан). “Березіль” шефствує над самодіяльними театрами творчої молоді, червоноармійським театром “Книга”. При колективі засновується лабораторія “Слово”, навчальна студія, рецензентський гурток. Курбас розглядає “Березіль” як своєрідний експериментальний полігон, де провадяться спроби утворення української естради та цирку. Для цього в репертуар театру включаються естрадно-циркові ревію “Алло, на хвилі 477” та інші.

Однак робота “Березоля” і Курбаса особисто дедалі більше ускладнюється через загальну драматичну обстановку в літературно-мистецькому житті країни, де починали домінувати погляди і методи діячів РАПП–ВУСПП. Курбас офіційно до жодної з літературно-мистецьких груп не належав, хоча приятелював з багатьма письменниками – з Тичиною, Семенком, Ірчаном, Бажаном, Кулішем, чия драматургічна творчість була йому найближчою. Він брав до постановки твори представників різних літературних угруповань – ВУСППу (Микитенко), “Західна Україна” (Ірчан), ВАПЛІТЕ (Куліш, Дніпровський). Проте осторонь ідеологічної боротьби свого часу він не стояв. Пристрасно і темпераментно боронив свої погляди, критикував помилки, недоліки в діяльності театрів і драматургів, не цурався полеміки на диспутах та нарадах.

Лесь Курбас виступав з різкою критикою негативних явищ у творчому житті. У ряді промов і статей цих років він застерігає діячів сцени від нехтування глибокою роботою думки в мистецтві, його художньою формою. Мистецтво для Курбаса – “великий засіб культурної революції”, засіб виховання “дійсно вільного громадянина соціалістичної республіки”. (52) Він спрямовує своїх молодих учнів на розв’язання завдань, які на переломі 20-х і 30-х років виступали на перший план суспільного й культурного життя. Знову актуальною ставала політична вистава. Так з’явилася театралізована доповідь “1905 рік на ХПЗ”, присвячена 25-річчю збройного повстання на Харківському паровозобудівному заводі; до Міжнародного дня робітничого театру “Березіль” підготував виставу-концерт МРТО – “Міжнародне робітниче театральне об’єднання”; до дня 8 Березня театр випустив виставу-огляд “Товариш жінчина”, що розповіла про становище жінки в сільській комуні і на виробництві; до дня пуску Харківського тракторного заводу Курбас поставив найгрунтовнішу з циклу вистав-оглядів “Народження велетня”, яка увібрала в себе весь досвід роботи “Березоля” над цим жанром. Гострота думки

політичного театру, публіцистичний його запал проявляються і в інших виставах “Березоля” цього періоду: у “97” М.Куліша, “Невідомих солдатах” і “Містечку Ладеню” Л.Первомайського.

Великим громадянським пафосом творення нових форм розвитку соціалістичної культури і разом з тим зворушливою щирістю особистого зацікавлення була позначена ще одна новаторська акція “Березоля” – участь його майстрів у налагодженні контактів з діячами грузинського театру.

У квітні 1930 року до Харкова на гастролі приїхав Другий грузинський державний театр під керівництвом славетного діяча російської і грузинської сцени Коте Марджанішвілі. На вокзалі його урочисто зустрічала громадськість української столиці, письменники, артисти. Гарячими промовами обмінялися Марджанішвілі та Курбас. Грузинські артисти показали у Харкові три вистави – “Уріель Акоста” К.Гуцкова, “Як це було” К.Каладзе, “Гопля, ми живемо” Е.Толлера. Вистави в приміщенні “Березоля” пройшли з великим успіхом. На завершення гастролей відбулося справжнє свято творчої дружби двох народів, двох культур.

1930 рік видався воістину роком українсько-грузинського театального єднання. Слідом за марджанівцями до Харкова у липні завітав після тріумфальних виступів у Москві на Всесоюзній Олімпіаді національних театрів Перший грузинський державний театр імені Ш.Руставелі, очолюваний не менш відомим режисером С.Ахметелі. І знову були урочисті промови, яскраві гастрольні вистави.

Інтерес Курбаса до творчості грузинських колег мав цілком предметний характер. Найбільше цікавить його піклування Марджанішвілі та Ахметелі про продовження національної художньої традиції, з’єднання її з сучасним змістом, бо й сам він взявся розв’язувати аналогічне завдання. Ідея дружби народів обростала плоттю живих людських контактів. Приїзд обох грузинських театрів на Україну підносив на новий рівень давні культурні зв’язки між Грузією та Україною. Продовжила цю корисну справу поїздка-відповідь до Грузії у червні 1931 року, що відбулася в рамках декади української культури у Тбілісі. “Березиль” показав у Тбілісі “Гайдамаків”, “Пролог”, “Мину Мазайла”, “Диктатуру” та “Кадри” – своєрідну добірку вистав за неповне десятиріччя своєї роботи. Відомий театрознавець Г.Бухнікашвілі писав, що “Березиль” – значне явище у театральній культурі СРСР. Очолуваний Курбасом колектив створив нову сценічну техніку. Відкинута старе акторське прем’єрство і запроваджена колективність.

У подальшому географію творчих зв’язків Курбас передбачає поширити на інші республіки країни. Слідом за грузинськими театрами навесні 1931 року до Харкова завітав Перший білоруський державний театр. Його вітали Курбас і Василько. Отже, роздуми Курбаса про життєдаєльну силу взаємозбагачення культур, мали під собою як здійснені, так і заплановані конкретні акції, реальні заходи.

Знову активізується робота по вихованню молодих режисерів, яка для Курбаса була справою не випадковою. Обставини примушували його серйозно замислитись про майбутній, як його особистий, так і завтрашній день театру. В

одній із бесід з молодими режисерами Курбас казав: “Я повинен рахуватися з можливістю, що мені доведеться відійти від “Березоля” рано чи пізно. Війна ведеться проти моєї особи”. Курбас вважає своїм обов’язком завершити розробку березолівської системи, поставити на ноги учнів. Він виношує задуми нових постановок, готуючись до втілення “Оптимістичної трагедії” Вс. Вишневського, “Короля Ліра” В.Шекспіра, п’єс М.Куліша. “Маклена Граса” стала останньою постановкою Курбаса, його лебединою піснею. Куліш розповідав у своїй драмі про польську дійсність тієї пори – жорстоку дійсність напівфашистської держави, краю злидарства безробітних і розкоші панства. Спектакль, вивірений у всіх своїх деталях, майже бездоганно зіграний акторами, був пронизаний глибоким людським болем, вражав гармонійною рівноваженістю форми і змісту. Це була робота зрілого майстра, класичний зразок реалістичного мистецтва.

Про спектакль захоплено згадують всі очевидці, автори мемуарів. Але критика зустріла його з одностайним упередженням, розцінила як невдачу, навіть більше, як ворожу вилазку драматурга і режисера. 5 жовтня 1933 року на засіданні колегії Наркомату освіти із звинуваченнями на адресу театру й режисера виступили ряд відомих діячів літератури і мистецтва. За рішенням колегії НКО, вистава “Маклена Граса” була знята з репертуару, а Курбаса звільнено з посади художнього керівника театру “Березіль”. Керівником театру став М.Крушельницький.

На запрошення Міхоелса Лесь Степанович виїхав до Москви для постановки в Державному єврейському театрі “Короля Ліра”. Але завершити виставу Курбас не встиг – Міхоелс зробив це уже без нього, за його задумом. Вистава ця, як відомо, увійшла до скарбниці кращих художніх надбань радянського театру.

26 грудня 1933 року Курбаса заарештовано і на початку березня 1935 року відправлено до Харкова. 9 квітня 1934 року судова трійка при колегії ДПУ УСРР засудила митця на п’ять років ув’язнення, звинувативши його у змові проти держави та партії. В травні того ж року Курбас потрапляє до табору на Медвежій Горі (Архангельська область). Його призначають керівником театру Біломоро-Байкальського каналу, де він ставить драму Л.Славіна “Інтервенція”. За доносом О.Алексєєва, Курбаса переводять в інший табір суворішого режиму на Волинь-Губі. Там він репетирує “Смерть Тарелкіна” Сухово-Кобиліна и фарс-оперету “Адвокат Патлен”. Далі Курбаса було покарано переведенням на Соловки.

На Соловках Курбас працює в табірному “храмі Мельпомени”. З в’язнями-українцями він поставив вистави “Весілля Кречінського” О.Сухово-Кобиліна, “Аристократи” М.Погодіна, “Учень диявола” Б.Шоу. Театр Соловків грав вистави для “вишуканої” публіки. Серед глядачів були М.Зеров, М.Куліш, П.Флоренський, М.Яворський, О.Слісаренко. Такого глядача “Березіль” не знав і в роки свого розквіту. У таборі відбувся повторний суд, який засудив Курбаса до розстрілу. “Я страждаю за те, що люблю українську націю, українську культуру, мистецтво. Я був занадто відвертим політиком-дипломатом... Бачу,

що все те, що я роблю, це безсилі спроби плити проти течії...безпощадної течії”.(110)

В жовтні 1937 року готується великий тюремний етап для відправки до Карелії – в ньому буде і Лесь Курбас. 3 листопада 1937 року в'язня Соловецького табору геніального режисера було розстріляно в карельському урочищі Сандармох.

Несправедливі звинувачення на тривалий час вкрили чорною тінню ім'я негамовного режисера-новатора, одного з найактивніших засновників радянської культури. Однак виявилися неспроможнимивилучити, вивірити з людської пам'яті його справу. Ця справа залишилися жити між людей театру, насамперед серед соратників та учнів Майстра, передусім у творчості Харківського українського драматичного театру ім. Т.Г.Шевченка (таку назву присвоєно в 1935 році), та у творчості багатьох колективів республіки, до яких перейшло чимало вихованців Курбаса. Високими почесними званнями народних артистів СРСР були відзначені колишні березильці Д.Антонович, С.Бондаренко, А.Бучма, В.Василько, М.Крушельницький, І.Мар'яненко, О.Сердюк, Н.Ужвій, П.Куманченко; звання народних та заслужених артистів і діячів мистецтв УРСР одержали десятки майстрів сцени, а серед них виховані Курбасом режисери Б.Балабан, Л.Дубовик, В.Склярєнко, Б.Тягно, Р.Черкашин, актори В.Чистякова, С.Федорцева, Ф.Радчук, Н.Титаренко та ін. У створюваних ними виставах і ролях незмінно виявлялася наука Курбаса, прищеплений ним смак до громадянської актуальності, гострої театральності, образності, масштабності художнього мислення, високого професіоналізму.

У потужному потенціалі енергії думки і генія Курбаса є скарби і для наступних поколінь митців.

Тільки наприкінці 80-х років української культури почали повертати Курбаса. В 1987 році за рішенням ЮНЕСКО в Старому Скалаті, де пройшли дитячі та юнацькі роки митця, відкрито садибу-музей, яка відтворює весь життєвий та творчий шлях Леся Степановича та його рідних. В 1989 році на фасаді Харківського державного академічного українського драматичного театру ім. Т.Шевченка було встановлено меморіальну дошку в пам'ять про Леся Курбаса, а “Мала сцена” театру отримала назву “Березіль”. В 1994 році за розпорядженням уряду України створено Державний центр театрального мистецтва ім. Л.Курбаса, тож його мистецьке надбання служить і нині Україні і цілому світові.

Основні віхи життєвого і творчого шляху Леся Курбаса

- 1887,
25 лютого – У м. Самбір Львівської області в родині українських акторів Степана та Ванди Яновичів народився Лесь (Олександр-Зенон) Курбас. Дитинство провів у Старому Скалаті на Тернопіллі. Навчався у Тернопільській гімназії
- 1907–1908 – Навчається у Віденському університеті на філософському факультеті
- 1908–1911 – Після раптової смерті батька перевівся на філософський факультет Львівського університету, який не закінчив: за участь в антиурядовій демонстрації його було звільнено. Курбас знову їде до Відня і закінчує університет, а водночас – драматичну школу вільного слухача Віденської консерваторії
- 1911,
влітку – Курбаса запрошено до гуцульського театру “Верховень” Г.Хоткевича, де він обіймав посаду режисера (ставить вистави “Гуцульський рік”, “Непросте”, “Довбуш”)
- 1912–1914 – Працює актором театру товариства “Руська бесіда”. На деякий час його було мобілізовано до австро-угорського війська
- 1915,
вересень – “Як вільний митець” збирає навколо себе групу професійних акторів та студійної молоді й утворює мистецьке товариство “Тернопільські театральні вечори”
- 1916,
березень – Передавши режисуру “Тернопільських театральних вечорів” М.Бенцалю, Курбас рушає “завойовувати” Київ. Вступає в акторську трупку Т.Садовського і створює цілу галерею різноманітних образів (Михайло Гурман – “Украдене щастя”, Хлестаков – “Ревізор”, Степан – “Невольник”, Вагнер - “Казка старого млина”, Збігнев – “Мазепа”)
- 1917 – Залишає театр Садовського, займається громадською діяльністю. Курбаса обрано секретарем редколегії місячника “Театральні вісті”, де він виступає під власним прізвищем та криптонімом “Л-6”, розгортає активну журналістську діяльність. Згодом Курбас увійшов до складу театральної ради, що мислилася як ініціативна група по утворенню національного театру.
- 1917,
серпень –
1919,
квітень – З групою випускників музично-драматичної школи заснував “Молодий театр”, метою якого було виховання і розвиток акторських обдарувань молоді. На сцені “Молодого театру” Курбас поставив: “Чорна пантера і Білий Медвідь” В.Вінниченка, “Молодість” М.Гальбе, “У гуші” Л.Українки, “Драматичні етюди” О.Олеся, “Цар Едіп” Софокла

- 1919,
квітень – За наказом театрального комітету при Наркоматі освіти “Молодий театр” було об’єднано з Державним драмтеатром у Києві
- 1919,
6 вересня – В Андріївській церкві Лесь Курбас обвінчався з актрисою В.Чистяковою
- 1919,
влітку – Курбас – один із організаторів української Музичної драми. Працює над оперою “Тарас Бульба” М.Лисенка, яка до того ніколи не ставилася на сцені, готує до постановки “Утоплени” О.Верстовського. Виставам не судилося відбутися: “Денікін захопив Київ і знищив театр, вкупі з ним і всю роботу” (А.Петрицький)
- 1919,
грудень – Після руйнівної денікінської окупації Курбас починає з “нуля”, оголошує набір молоді до Незалежної студії. Студійці дебютували п’єсою Р.Біринського “Танець чиновників”
- 1920 – Колектив акторів (В.Василько, Ф.Лопатинський, П.Долина, В.Чистякова) на чолі з Курбасом утворив Київський драмтеатр – Кийдрамте, який здійснив постановку українською мовою п’єси В.Шекспіра “Макбет”, де головну роль грав Курбас – це був останній його акторський виступ у новій ролі
- 1920,
10 березня – На сцені Київського оперного театру відбулась прем’єра “Гайдамаки” Т.Шевченка. Постановку Курбаса було прийнято як справжній маніфест нового радянського театру, символ його політичного спрямування, мистецького новаторства, вона одразу стала легендою. До 1932 року театр “Березіль” зберігав її у репертуарі як емблему колективу
- 1920 – Курбас почав вести “Щоденник”, до якого заносив враження від бачених вистав, прочитаних книг, від цікавих життєвих зустрічей, занотував думки і мрії про мистецтво
- 1921 – Радянський уряд удержавлює театр (Кийдрамте), надавши йому назву Державного мандрівного зразкового театру Наркомосу УСРР. На сцені Мандрівного театру були поставлені одноактівки “Білі гвоздики” А.Доде, “Останній день Паризької комуни” М.Львова
- 1921,
травень – Колектив театру виїхав до Харкова. Ідеєю Курбаса у цей час було створення єдиної всеукраїнської театральної академії, цей намір здійснити не пощастило
- 1921,
восени – Курбас з групою учнів повертається до Києва. “Вертаємося голодними, розбитими... Одночас вертаюся на ділі сильнішим, чим був коли-небудь в житті”
- 1921–1926 – Педагогічна праця в музично-драматичному інституті ім. М.Лисенка

- 1922,
30 березня – Курбас створює мистецьке театральне об'єднання – “Березіль” (МОБ). До МОБ увійшло близько 250 театральних діячів та акторів. За короткий час було утворено 5 майстерень, режисерську лабораторію, що готувала кадри для всіх театрів України, а також близько 20 творчих дослідницьких комісій, станцій, бюро тощо
- 1922,
7 листопада – Відбулася прем'єра агітп'єси “Жовтень”. “Таких композицій театральне мистецтво ще не знало. Дух революції вирував і клекотав. Перемогла бурхлива краса колективу”
- 1923,
27 квітня – Прем'єра “Газа” Г.Кайзера. “Газ” – блискучий крок пролетарського театру на Вкраїні. Курбас – його найбільший ідеолог і творець”
- 1923,
24 листопада – Прем'єра агітп'єси “Рур”
- 1923,
26 листопада – Прем'єра “Джиммі Хіггінс” Е.Сінклера. “З трудом вірилося, що цей роман Сінклера міг бути так гарно зінсценований... Захоплює, хвилює і притягає увагу... Нарешті у Києві відкрито справжній театр, якій має повне право на цю назву”
- 1923,
кінець року – 1924,
початок року – Спалах активності Курбаса як театального публіциста і теоретика. У журналі “Барикади театру”, що видавався “Березолем”, у київських газетах він друкує низьку статей, важливих для розуміння його мистецьких поглядів і творчості очолюваного ним театру (“Психологізм на сцені”, “Крах академічних театрів”, “Естетство”. “Жовтень і Театр”)
- 1924–1925 – Курбас пробує сили у кінематографі. Одеська кінофабрика запропонувала Курбасові підписати договір на постановку фільмів. Першим його фільмом була “Вендета”, наступній – “Пригоди Макдональда”. Останній “Арсенальці” (1925)
- 1925 – За заслуги в розвитку радянської культури Курбас був удостоєний високого звання народного артиста УСРР
- 1925 – Курбас першим серед радянських режисерів отримує золоту театральну медаль у Парижі
- 1926 – Народний комісаріат освіти УСРРР приймає рішення про переведення колективу “Березоля” до столиці республіки – Харкова як центрального українського драматичного театру
- 1926–1927 – Свій перший сезон у столиці театр відкрив 16 жовтня виставою “Золоте чрево” Ф.Кроммелінка
- 1927,
20 січня – Прем'єра вистави “Пролог” за мотивами “Напередодні”

- 1927,
11 листопада – Композиція Курбаса “Жовтневий огляд” за творами В.Маяковського, українських та німецьких прогресивних поетів і драматургів
- 1928,
31 березня – Прем’єра вистави “Народний Малахій” М.Куліша
- 1929,
18 квітня – Прем’єра вистави “Міна Мазайло” М.Куліша
- 1930,
31 травня – Відбулася прем’єра вистави “Диктатура” І.Микитенка. Спектакль названо “епохальним” за багатством пошукових ідей та за яскравістю громадського звучання
- 1930 – На гастролі до Харкова приїжджають Другий грузинський державний театр під керівництвом К.Марджанішвілі, Перший грузинський державний театр ім. Ш.Руставелі, очолюваний С.Ахметелі. Курбас визначив майстерність грузинського театру, його досягнення
- 1930 – Знято з репертуару “Народного Малахія” та “Мину Мазайла”. Критика “Березоля” Леся Курбаса все частіше переходить зі сфер художніх у сферу політичну
- 1931,
червень – Відбулася поїздка-відповідь до Грузії. К.Марджанішвілі висловив щире захоплення творчістю українських митців – “...Сьогодні приїздять усі ті, які словом своїм творять нову думку нового життя. Сьогодні приїздить Лесь Курбас – мозок театру”
- 1933,
24 вересня – Відбулася прем’єра вистави “Маклена Граса” М.Куліша
- 1933,
5 жовтня – На засіданні колегії Наркомату освіти із звинуваченнями на адресу театру “Березіль” й режисера Курбаса виступили ряд відомих діячів літератури та мистецтва. За рішенням колегії НКО вистава “Маклена Граса” М.Куліша була знята з репертуару, а Курбаса звільнено з посади художнього керівника театру “Березіль”
- 1933,
жовтень-грудень – Курбас виїхав до Москви на запрошення Міхоелса для постановки в Державному єврейському театрі “Короля Ліра”. Робота була завершена С.Міхоелсом і С.Радловим. Вистава увійшла до скарбниці кращих художніх надбань радянського театру
- 1933,
26 грудня – Курбаса заарештовано, відправлено до Харкова
- 1934,
9 квітня – Судова трійка при колегії ДПУ УСРР засудила митця на 5 років ув’язнення, звинувативши його у змові проти держави та

партії

- 1934,
травень
- Курбас потрапляє до табору на Медвежій Горі (Архангельська область). Його призначають керівником театру Біломоро-Балтійського каналу, де він ставить драму Л.Славіна “Інтервенція”. За доносом О.Алексєєва Курбаса переводять в інший табір суворішого режиму на Вянь-Губі. Там він репетирує “Смерть Тарелкіна” О. Сухово-Кобиліна і фарс-оперету “Адвокат Патлен”
- 1935–1937
- Курбаса переведено на Соловки. Здійснив вистави “Весілля Кречинського” О.Сухово-Кобиліна, “Аристократи” М.Погодіна, “Учень диявола” Б.Шоу
- 1937,
3 листопада
- В урочищі Сандармох найславнішого українського театального діяча розстріляли
- 1987
- В Старому Скалаті, де пройшли дитячі та юнацькі роки митця, відкрито меморіальний музей
- 1989
- На будинку Харківського театру ім. Т.Г.Шевченка встановлено меморіальну дошку
- 1993,
31 березня
– 9 квітня
- У Харкові відбувся I Український міжнародний фестиваль театального мистецтва “Березіль–93”. Заснування фестивалю – визнання великих творчих заслуг театру “Березіль”, створеного геніальним Лесем Курбасом. Фестиваль проводитиметься в м. Харкові в березні-квітні раз на три роки
- 1993
- В Харкові на могилах В.Чистякової та В.Яновичевої (дружина, мати) відкрито “Пантеон сім’ї Курбаса-Чистякової”. Скульптор С.Якубович
- 1994
- За розпорядженням уряду України створено Державний центр театального мистецтва ім. Леся Курбаса

Видатний митець ХХ століття

1. Творчий доробок Л.Курбаса (1917–1933 рр.)

1. **Філософія** театру / Л.Курбас. – К.: Вид-во С.Павличко “Основи”, 2001. – 917 с.

Рец.: Сулима М. Лесь Курбас – знаний і незнаний // Слово і час. – 2002. – № 2. – С. 85-86.

2. **Березіль**: Із творч. спадщини: З режисер. щоденника; Лекції з режисури; Лекції з практики сцени; З доп. на засід. режштабу “Березоля”; Ст., рец., виступи; Пер.; Драм. твори / Л.Курбас; Упоряд. і прим. М.Г.Лабінського. – К.: Дніпро, 1988. – 518 с.: ілюстр.

Лекції

3. **Психологізм** на сцені: (Конспект лекції для неофітов), [1923] / Л.Курбас // Березіль: Із творч. спадщини / Л.Курбас; Упоряд. і прим. М.Г.Лабінського. – К., 1988. – С. 235-236.

4. **Як сформулювати** принцип сучасного театру, [9.02.1924] / Л.Курбас // Там само. – С. 49-50.

5. **Поправки** до нашої системи виховання актора, [6.10.1924] / Л.Курбас // Там само. – С. 51.

6. **Про свідомий** підхід до творчої роботи, про суть майстерності, [17.03.1925] / Л.Курбас // Там само. – С. 112-118.

7. **Про зв'язок** театру з сучасністю, [31.03.1925] / Л.Курбас // Там само. – С. 118-124.

8. **Про перетворення** як один з образних засобів розкриття глибокої суті життя, [5.04.1925] / Л.Курбас // Там само. – С. 124-131.

9. **Про метод** роботи актора, [16.04.1925] / Л.Курбас // Там само. – С. 131-133.

10. **Про актора** нового складу і мислення, [30.04.1925] / Л.Курбас // Там само. – С. 144-146.

11. **Актор** у нашій системі і праця над роллю, [30.08.1925] / Л.Курбас // Там само. – С. 51-59.

12. **Театр** акцентованого впливу, [29.11.1925] / Л.Курбас // Там само. – С. 60-64.

13. **Театр** акцентованого впливу, [2.12.1925] / Л.Курбас // Там само. – С. 64-66.

14. **Про виховання** самостійно думаючого, творчо активного режисера, [17.01.1926] / Л.Курбас // Там само. – С. 66-70.

15. **Про роль** світогляду та ідеї в мистецтві, [19.01.1926] / Л.Курбас // Там само. – С. 70-75.

16. **Про студіювання** творів видатних вчених і митців, про мистецтво як науку, про всесвітню естетику, очуднення речі, [24.01.1926] / Л.Курбас // Там само. – С. 75-80.

17. **Про вироблення** широкої ідейної концепції, яка б відповідала сучасності, [27.01.1926] / Л.Курбас // Там само. – С. 81-82.

18. **Про сучасне** мистецтво і завдання театру, [4.02.1926] / Л.Курбас // Там само. – С. 82-85.

19. **Вступна** лекція до постановки “Золотопуза” Ф.Кроммелінка, [11.02.1926] / Л.Курбас // Там само. – С. 146-151.

20. **Суспільне** призначення мистецького твору і етапи розвитку сучасних театрів. Молодий театр, [25.02.1926] / Л.Курбас // Там само. – С. 87-91.

21. **Аспект** і театральні жанри (1, 2), [2, 4.03.1926] / Л.Курбас // Там само. – С. 96-104.

22. **Постановка** дихання і майстерність актора, [2.04.1926] / Л.Курбас // Там само. – С. 151-154.

23. **До теорії** просторової наголошеності й реальності на сцені, [6.04.1926] / Л.Курбас // Там само. – С. 108-112.

24. **Питання** ідеї і форми, [28.04.1928] / Л.Курбас // Там само. – С. 142-144.

25. **Запис** лекцій з системи, [червень-липень 1928] / Л.Курбас // Там само. – С. 154-159.

26. **Питання** простору часу й ритму в мистецтві, [листопад 1928] / Л.Курбас // Там само. – С. 159-163.

27. **Про сучасний** темп і ритм, [8.12.1928] / Л.Курбас // Там само. – С. 163-164.

Статті, виступи, промови

28. **Молодий** театр. Генеза. Завдання. Шляхи: Ст., спогади, матеріали / Упоряд., авт. вступ. ст. М.Г.Лабінський. – К.: Мистецтво, 1991. – 318 с. – Із змісту: Трагедія актора; Драма і сцена; Про символічний театр і театр О.Олеся; Протест “Молодого театру”; Театральний лист; Слово перекладача; Маніфест “Молодого театру”; Нова німецька драма; До групи Товариства “Молодий театр” / Л.Курбас.

29. **Молодий** театр: (Генеза – завдання – шляхи), [1917] / Л.Курбас // Березіль: Із творч. спадщини / Л.Курбас; Упоряд. і прим. М.Лабінського. – К., 1988. – С. 194-197.

30. **Те саме** // Молодий театр. Генеза. Завдання. Шляхи: Ст., спогади, матеріали / Упоряд., авт. вступ. ст. М.Г.Лабінський. – К., 1991. – С. 27-29.

31. **Про трагедію** Софокла “Цар Едіп”: [Виступ перед учасниками вистави, м. Одеса, серп. 1918 р.] / Л.Курбас // Березіль: Із творч. спадщини / Л.Курбас; Упоряд. і прим. М.Лабінського. – К., 1988. – С. 200-201.

32. **Те саме** // Молодий театр. Генеза. Завдання. Шляхи / Упоряд., авт. вступ. ст. М.Г.Лабінський. – К., 1991. – С. 46-47.

33. **Про “Різдвяний вертеп”**: [Промова, осінь 1918 р.] / Л.Курбас // Березіль: Із творч. спадщини / Л.Курбас; Упоряд. і прим. М.Лабінського. – К., 1988. – С. 211.

34. **Те саме** // Молодий театр. Генеза. Завдання. Шляхи / Упоряд., авт. вступ. ст. М.Г.Лабінський. – К., 1991. – С. 47.

35. **На грані**: (Про Молодий театр): [Про недостат. фінансування, репетиції вистави “Ромео і Джульєтта”, [квіт. 1919 р.] / Л.Курбас // Березіль: Із творч. спадщини / Л.Курбас; Упоряд. і прим. М.Лабінського. – К., 1988. – С. 220-224.

36. **Те саме** // Молодий театр. Генеза. Завдання. Шляхи: Ст., спогади, матеріали / Упоряд., авт. вступ. ст. М.Г.Лабінський. – К., 1991. – С. 56-59.

37. **Нова** німецька драма: [Ст., 1919 р.] / Л.Курбас // Березіль: Із творч. спадщини / Л.Курбас; Упоряд. і прим. М.Лабінського. – К., 1988. – С. 212-218.

38. **Те саме** // Молодий театр. Генеза. Завдання. Шляхи: Ст., спогади, матеріали / Упоряд., авт. вступ. ст. М.Лабінський. – К., 1991. – С. 50-56.

39. **Незалежна** студія при Молодому театрі у Києві, [1920] / Л.Курбас // Березіль: Із творч. спадщини / Л.Курбас; Упоряд. і прим. М.Лабінського. – К., 1988. – С. 224-225.

40. **Те саме** // Молодий театр. Генеза. Завдання: Ст., спогади, матеріали / Упоряд., авт. вступ. ст. М.Лабінський. – К., 1991. – С. 59-61.

41. **“Затоплений дзвін”** – вистава [Харківської] української студії-театру в держдрамі, [1921] / Л.Курбас // Березіль: Із творч. спадщини / Л.Курбас; Упоряд. і прим. М.Лабінського. – К., 1988. – С. 226-228.

42. **“Березіль”**: [Ст. 1923 р.] / Л.Курбас // Там само. – С. 228-230.

43. **Естетство**: [Ст. 1923 р.] / Л.Курбас // Там само. – С. 230-234.

44. **Шляхи** “Березоля” і питання фактури, [1925] / Л.Курбас // Там само. – С. 247-249.

45. **Шляхи** і завдання “Березоля”, [1925] / Л.Курбас // Там само. – С. 251-258.

46. **Вступна** бесіда про постановку п'єси Г.Брюхнера “Войцек”, [1927] / Л.Курбас // Там само. – С. 289-292.

47. **Наш сезон** 1927 – 1928 рр.: [Театр “Березіль”, 1927] / Л.Курбас // Там само. – С. 295-298.

48. **Про закордонне** театральне життя, [1927] / Л.Курбас // Там само. – С. 287-289.

49. **Сьогодні** українського театру і “Березіль”: [Ст., 1927 р.] / Л.Курбас // Там само. – С. 263-282.

50. **У театральній** справі: [Укр. революц. театр, 1927] / Л.Курбас // Там само. – С. 258-263.

51. **Театр Жовтня**: [Про Молодий театр, 1928] / Л.Курбас // Там само. – С. 301-302.

52. **На дискусійний стіл**: [Про розвиток укр. пролетар. театру і драматургії, 1929] / Л.Курбас // Там само. – С. 314-321. – Ст. написана як виклик на дискусію, надрук. у журн. “Рад. театр”.

53. **45-а дивізія** і театр “Березіль”: [Історія театру: взаємовідносини з Червонопрапорною дивізією, 1929] / Л.Курбас. Пер. з рос. М.Г.Лабінського // Там само. – С. 303-305.

54. **Вузол** братніх зв'язків: [Виступ на декаді укр. культури в Грузії, 1931 р.] / Л.Курбас // Хроніка – 2000. – 2002. – Вип. 47/48. – С. 374-375.

55. **Два полюси** нашої драматургії: [Про п'єсу “Невідомі солдати” Л.Первомайського, 1931] / Л.Курбас // Там само. – С. 322.

56. **З виступів** на засіданні колегії Народного комісаріату освіти: [Про стан і роботу театру “Березіль”, 1933] // Там само. – С. 328-331.

Прозові твори

57. ***В гарячці**: Новела / З.Мислевич [Л.Курбас] // Літ.-наук. вістн. – 1906. – Т. 34.

58. **Сни**: Новела / Л.Курбас; Вступ. сл. М.Шудрі, М.Лабінського // Україна. – 1987. – № 9. – С. 11-12.

59. ***Лейла Ханум** (Маруся Богуславка) / Сцен. Л.Курбаса // Центральний державний архів літератури і мистецтва м. Москви, ф. 2085, од. зб. 1311.

Драматичні твори

60. **Джіммі Хіггінс**: Інсценізована п'єса: У 5 д. за романом Е.Сінклера / Л.Курбас // Березіль: Із творч. спадщини / Л.Курбас; Упоряд.і прим. М.Лабінського. – К., 1988. – С. 373-445. – Підгот. у жовт. 1923 р.

61. **Жовтневий** огляд: [Драм. композ. за творами М.Семенка, П.Тичини, В.Поліщука, М.Йогансена, М.Куліша, Ю.Смолича, С.Бондарчука та ін.] / Л.Курбас // Там само. – С. 446-482. – Підгот. у 1927 р.

Переклади

62. **Блюмнер Р.** Драма і сцена: [Есе, 1917] / Пер. з нім. Л.Курбаса // Березіль: Із творч. спадщини / Л.Курбас; Упоряд. і прим. М.Г.Лабінського. – К., 1988. – С. 337-340.

63. **Лессінг Е.** Трагедія актора: [Есе, 1917] / Пер. з нім. Л.Курбаса // Там само. – С. 334-337.

64. **Уайльд О.** Афоризми, [1917] / Пер. з англ. Л.Курбаса // Там само. – С. 334.

65. **Обюртен В.** Мистецтво вмирає: [Есе, 15 черв. 1918] / Вступ., пер. Л.Курбаса // Там само. – С. 340-371.

* * *

66. **Лабінський М.** Перекладацька спадщина Леся Курбаса / М.Лабінський // Березіль. – 1994. – № 11/12. – С. 174.

Список інших перекладів Л. Курбаса *

1918

Гальбе М. Молодість: Драма: Пер. з нім.

Грільпарцер Ф. Горе брехунові: Комедія: Пер. з нім.

Жулавський Є. Йоля: Драма: Пер. з пол.

Сарду В. Останній лист: Комедія: Пер. з фр.

1923

Бйорнсон Б. Вірші: Пер. з норвеж.

Приблизно 1926-1927

Брюхнер Г. Войцек: Драма: Пер. з нім.

Фільми, поставлені Л. Курбасом

67. **Шведський сірник:** Кф. / Всеукр. фотокіноупр. Одес. кіностудія; Сцен. М. Салтикова, Б. Лоренцо; Реж. Л.Курбас. – 1922.

68. **Джіммі Хіггінс:** Кінокадри до вистави / Всеукр. фотокіноупр.; Реж.-постановник Л.Курбас. – 1923.

69. **Вендетта (Око за око):** Сатир. фільм / Всеукр. фотокіноупр. Одес. кіностудія; Сцен. М.Борисова, І.Стабового; Реж. Л.Курбас. – 1923 [1924].

---

* Див у покажчику бібліографічний запис за № 288

70. **Макдональд** (Пригоди Макдональда, або Історія однієї угоди): Сатир. фільм / Всеукр. фотокіноупр. Одес. кіностудія; Сцен. Д.Бузька, Л.Курбаса; Реж. Л.Курбас. – 1924.

71. **Сон** Толстопузенка: Кф. / Всеукр. фотокіноупр.; Реж. Л.Курбас. – 1924.

72. **Арсенальці** (Червоний Арсенал): Кф. / Всеукр. фотокіноупр. Одес. кіностудія; Сцен. Г.Тасіна; Реж. Л.Курбас. – 1925.

73. **Диктатура**: Кінокадри до вистави / Українфільм; Сцен., реж. Л.Курбаса. – 1930.

2. Про життя та творчість Леся Курбаса

74. **Про присвоєння** О.С. Курбасу звання народного артиста республіки: Постанова Раднаркому УСРР, 8 серп. 1925 р. // Історія української культури: Зб. матеріалів і док. / За ред. С.М.Клапчука, В.Ф.Остафійчука. – К., 2000. – С. 321.

Загальні роботи

75. **Анничев А.** “Враг народа Курбас” / А.Анничев // *Время*. – 2007. – 24 февр.

76. **Вежбовська Л.Р.** Лесь Курбас: перетворення світу силою мистецтва / Л.Р.Вежбовська // *Культура і сучасність: Альм.* – К., 2003. – № 1. – С. 83-90. – Бібліогр.: 15 назв.

77. **Голобородько Я.** Мистецький тріумвірат: [Л.Курбас, М.Куліш, М.Крушельницький] / Я.Голобородько // *Вітчизна*. – 2003. – № 7/8. – С. 151-159.

78. **Єфименко Н.** Лесь Курбас: Діалог культур / Н.Єфименко // *Укр. слово*. – 1995. – № 20. – С. 6.

79. **Киктева Т.** Ми вибираем “Березиль”: [Беседа с театроведом, зав. лит. частию театра ім. Т.Г.Шевченко Т.Киктевой о Л.Курбасе, о предложении переименования театра / Записал А.Анничев] // *Веч. Харьков*. – 2003. – 20 февр.

80. **Козак Б.** “Митець – вільний вияв людини” / Б.Козак // *Культура і життя*. – 1997. – 26 лют.

81. **Корнієнко Н.** Коронна роль Леся Курбаса / Н.Корнієнко // *Слобід. край*. – 1997. – 25 лют.

82. **Кроп Т.** “Людина, яка була театром” / Т.Кроп // *Демократ. Україна*. – 2005. – 20 січ. – С. 10.

83. ***Лесь Курбас** // *Видатні діячі України минулих століть*. – К., 2001. – С. 298-299.

84. **Курбас Лесь** (Александр Степанович) // Современная украинская энциклопедия. – Х., 2004. – Т. 7. – С. 285.

85. ***Лесь Курбас** // Всемирный биографический энциклопедический словарь. – М., 1998. – С. 298-299.

86. **Курбас Лесь** (Александр Степанович): [(1887–1937), выдающийся укр. театр. деятель-новатор-режиссер, актер, теоретик театра] // Карнацевич В.Л. 100 знаменитых харьковчан / В.Л.Карнацевич. – Х., 2005. – С. 229-234.

87. **Курбас Лесь**. Настоящее имя – Александр Зенон Степанович Курбас (род. в 1887 г. – ум. в 1937 г.) // Харченко Т.Н. 100 знаменитых людей Украины / Т.Н.Харченко, О.Ю.Очкурова, И.А.Рудычева. – Х., 2004. – С. 243-249.

88. **Курбас Лесь** (Александр) Степанович (1887–1937) // Новый иллюстрированный энциклопедический словарь / Редкол.: В.И.Бородулин, А.П.Горкин, А.А.Гусев. – М., 2000. – С. 383.

89. **Курбас Лесь** (Олександр) Степанович // Короткий енциклопедичний словник з культури / М.М.Корінний, В.М.Шевченко. – К., 2003. – С. 175.

90. **Курбас Лесь** (Олександр Зенон Степанович) // Митці України: Енцикл. довід. / За ред. А.В. Кудрицького. – К., 1992. – С. 344-345.

91. ***Лесь Курбас** // Сто найвідоміших українців. – М.; К., 2001. – С. 457-462.

92. **Курбас Лесь** (псевд. Олександра Зенона Степановича К.) // УСЭ: Універсальний словник-енциклопедія / Ред. рада: М.Попович, І.Дзюба, Н.Корнієнко та ін. – 2-ге вид., доп. – К.; Л., 2001. – С. 737.

93. **Кучменко Е.М.** Розвиток українського театрального руху у 20-30-х роках ХХ ст.: (На прикл. творчості Л.Курбаса) / Е.М.Кучменко. – К.: Т-во “Знання”, 1998. – 28 с.

94. **Лабінський М.** Курбас Лесь / М.Лабінський // Мистецтво України: Біограф. довід. – К., 1997. – С. 347.

95. **Левченко Т.** Феномен Леся Курбаса / Т.Левченко // Культура і життя. – 2002. – 27 берез.

96. **Литко А.** От Курбаса – в ХХІ век: [Беседа с гл. реж. театра А.Литко / Записал Ю.Хомайко] // Веч. Харьков. – 1997. – 29 марта.

97. **Лягушенко А.** Лесь Курбас: Мистецтво художника у дзеркалі двох епох / А.Лягушенко // Укр. театр. – 1996. – № 2. – С. 2-3.

98. **Мелешкіна І.** Відомий і невідомий Лесь Курбас / І.Мелешкіна // Укр. газ. – 2002. – 25 лип.

99. **Мельничук Г.** Режисер-експериментатор Лесь Курбас (1887–1937) / Г.Мельничук // 1000 незабутніх імен України / Г.Мельничук. – К., 2005. – С. 207-208.

100. **Мовчан О.** Курбас Лесь (Олександр Степанович) / О.Мовчан // Малий словник історії України / Редкол.: В.Смолій, В.Верстюк, С.Віднянський та ін.. – К., 1997. – С. 226.
101. **Новий** довідник: Історія України / Упоряд. С.Крупчан, Т.Крупчан, О.Скопненко, О.Іванюк. – К.: Вид. фірма “Казка”, 2005. – 733 с.: ілюстр. – Із змісту: Театр та образотворче мистецтво: Лесь (Олександр) Курбас (1887 – 1937). – С. 536-537: портр.
102. **Пасюта А.** Лесь Курбас умирал двічі / А.Пасюта // Комс. правда. – 2007. – 1 марта. – С. 7.
103. **Працьовитий В.** Курбас Лесь (Олександр Степанович; 25.2.1887 – 3.11.1937) / В.Працьовитий, Р.Шуст // Довідник з історії України / Ін-т іст. досліджень Львів. нац. ун-ту; За заг. ред. І. Підкови, Р.Шуста. – 2-ге вид., доопрац. і допов. – К., 2002. – С. 384-385.
104. **Реформатор** театру / Підгот. О.Левицька // Слобід. край. – 2007. – 24 лют. – С. 17.
105. **Романовский В.** В силовом поле Леся Курбаса: [Режисера, актера, педагога] / В.Романовский // Веч. Харьков. – 1997. – 25 февр.
106. **Румянцева И.** Выдающиеся харьковчане XX века: [среди др. Курбас Л.] / И.Румянцева // Время. – 2000. – 6 янв.
107. **Седунова Е.** Что в имени твоём, Зенон?: / Е.Седунова // Событие. – 2002. – 21-27 марта. – С. 14: фот.
108. **Скалій Р.** За Курбасом – в Європу / Р.Скалій // Культура і життя. – 1992. – 5 груд.
109. **Танюк Л.** Лесь Курбас і світова культура / Л.Танюк // Всесвіт. – 1987. – № 6. – С. 149-151.
110. **Танюк Л.** Слово. Театр. Життя: Вибране: В 3 т. Т. 2. Театр / Л.Танюк. – К.: Альтерпрес, 2003. – 815 с. – Із змісту: Розд. 2. Лесь Курбас: (Талант и судьба Леся Курбаса; О.Дейч – Л.Танюк: “Діалоги про Курбаса”; Театр ітиме далі; Під знаком Леся Курбаса; Лесь Курбас і молодь; Бестірій Мар'яна Крушельницького). – С. 225-314.
111. **Ходоровський М.Д.** Курбас Л.С. / М.Д.Ходоровський // Українська біографістика. Вип. 1: Зб. наук. пр. / Редкол.: В.С.Чишко (відп. ред.), О.А.Брайчевська, В.О.Горбик та ін. – К., 1996. – С. 79-83.
112. **Хомайко Ю.** Тяжкий крест реформатора / Ю.Хомайко // Нова демократія. – 2007. – 23 лют.
113. **Черкашин Р.** Лесь Курбас: “... я принял это молча...” / Р.Черкашин // СНГ. – 2005. – Янв. (№ 1).
114. **Чернета М.** Я обираю “Березіль” / М.Чернета // Слобід. край. – 2004. – 25 лют.

Режисерська та педагогічна діяльність

115. **Андрацук Т.** Шлях театру до незалежності: [Театр Л.Курбаса] / Т. Андрацук // Сучасність. – 1997. – № 12. – С. 151-152.

116. **Багрій Р.** “Джінні Хігінс”: Укр. експресіоністична драма [Леся Курбаса] / Р.Багрій // Слово і час. – 1994. – № 7. – С. 67-74.

117. **“Березіль”**: [Театр Л.Курбаса у 1922–1933 рр.] // Довідник з історії України / Ін-т іст. досліджень Львів. нац. ун-ту; За заг. ред. І.Підкови, Р.Шуста. – 2-ге вид., доопрац. і допов. – К., 2002. – С. 56.

118. **Бондарєва Н.М.** На перехресті шляхів: (Політичний театр Л.Курбаса. Сезон 1926/27 р.) / Н.М.Бондарєва // Ювілейна науково-методична конференція, присвячена 80-річчю заснування [Харківського державного] інституту [мистецтв]: Матеріали, 9-10 груд. 1997 р. / Харк. держ. ін-т мистецтв. – Х., 1997. – С. 49-50.

119. **Бондарєва Н.М.** Пошук моделі політичної вистави на сцені театру “Березіль” 20-30-х років: [Сценіч. праці Л.Курбаса “Народний Малахій” і “Мина Мазайло”] / Н.М.Бондарєва // Шляхи розвитку мистецтва та культури Слобожанщини: проблеми історії, теорії і практики: Тези доп. Всеукр. наук.-метод. конф., 22-24 листоп. 1993 р. / Харк. держ. ін-т мистецтв. – Х., 1993. – С. 10-11.

120. **Бондарєва Н.М.** Театр Л.Курбаса – лабораторія політичного театру в Україні: [Постановка агітаційно-пропагандист. вистав “Гайдамаки” (1920 р.), “Макбет” (1920 р.), “Жовтень” (1922 р.), “Рур” (1923 р.) та ін.] / Н.М.Бондарєва // Культура України: історія і сучасність: Респ. наук.-теорет. конф., 26-28 жовт. 1992 р.: Тези доп. / Харк. держ. ін-т культури. – Х., 1992. – С. 248-250.

121. **Бондарєва Н.М.** Художня природа політичного театру Леся Курбаса (1920–1924 рр.) / Н.М.Бондарєва // Актуальні проблеми музичного та театрального мистецтва: мистецтвознавство, педагогіка та виконавство: Наук.-метод. конф. проф.-викл. складу, 18-19 квіт. 1995 р.: Тези доп. / Харк. держ. ін-т мистецтв. – Х., 1995. – С. 46-47.

122. **Бортник Л.** “Березіль” Леся Курбаса / Л.Бортник // Слобід. край. – 2004. – 24 черв.

123. **Бригада А.** Я выбираю “Березиль” / А.Бригада // СНГ. – 2004. – Март (№ 3).

124. **Верстюк В.Ф.** История Украинской ССР: Хронол. справ. / В.Ф.Верстюк, Е.Н.Дзюба, В.Ф. Репринцев. – К.: Наук. думка, 1990. – 598 с. – Имен. указ.: с. 571.

Відомості про створення Л.Курбасом “Молодого театру” (травень 1916 р.) Київського драматичного театру (Кий-драмте, травень 1920 р.), “Березиль” (1922 р.).

125. ***Волицька І.** Театральна юність Леся Курбаса. – Л., 1995.

126. **Голубцова Л.Ф.** Проблеми формування особистості режисера: [Про творч. спадщину Л.Курбаса, засновника шк. режисер. виховання] / Л.Ф.Голубцова // Культура України. Вип. 7. Мистецтвознавство: Зб. наук. праць / Харк. держ. акад. культури. – Х., 2000. – С. 54-59.

127. **Горбенко А.Г.** Леся Курбас і літературний процес у Харкові середини 20-х – початку 30-х років / А.Г.Горбенко // Шляхи розвитку мистецтва та культури Слобожанщини: проблеми історії, теорії і практики: Тези доп. Всеукр. наук.-метод. конф., 22-24 листоп. 1993 р. / Харк. держ. ін-т мистецтв. – Х., 1993. – С. 12-13.

Про постановку Л.Курбасом 12-ти вистав за творами М.Куліша, І.Дніпровського, М.Ірчана, І.Микитенка, Л.Первомайського, О.Вишні, Ю.Смолича та інших письменників.

128. **Гордєєв С.І.** Деякі аспекти перетворення народних театральних традицій у режисерсько-педагогічній творчості Л.Курбаса / С.І. Гордєєв // Культура України: історія і сучасність: Тези доп. респ. наук.-теорет. конф., 26-28 жовт. 1992 р. / Харк. держ. ін-т культури. – Х., 1992. – С. 247-248.

129. **Дутчак Г.** Леся Курбас працював над тим, щоб збивати театр на позицію українського націоналізму: [Док.] / Г.Дутчак // Укр. театр. – 2001. – № 6. – С. 30-32.

130. **Дьомін О.** Я вибираю “Березіль”: [Доп. на ювіл. вечері присвяч. 75-річчю театру] / О.Дьомін // Слобода. – 1997. – 8 апр.

131. **Ермакова Н.** Он должен был погибнуть / Н.Ермакова // Театр. жизнь. – 1933. – № 10. – С. 27.

132. **Єрмакова Н.** Свідомий естетичний вибір: [“Молодий театр” Л.Курбаса] / Н.Єрмакова // Культура і життя. – 1997. – 26 лют.

133. **Казанская А.** Большой бенефис “Березиля”: [История и современность театра] / А.Казанская // Новый день. – 2006. – 31 марта.

134. **Коваленко Г.** Цель – пространство: [О “Березиле” Л.Курбаса] / Г.Коваленко // Театр. жизнь. – 1993. – № 10. – С. 8-9.

135. **Конькова І.П.** Курбас та його погляди на театр / І.П.Конькова // Культура України: історія і сучасність: Тези доп. респ. наук.-практ. конф., 26-28 жовт. 1992 р. / Харк. держ. ін-т культури. – Х., 1992. – С. 258-259.

136. **Конькова І.П.** Система Л.Курбаса у вихованні актора і режисера / І.П.Конькова // Конференція професорсько-викладацького складу і студентів за підсумками науково-творчої роботи за 1991 рік: Тези доп. / Харк. держ. ін-т культури. – Х., 1992. – С. 156-157.

137. **Корниенко Н.** Детективная история без финала (Курбас – Михоэлс – Король Лир) / Н.Корниенко // Театр. жизнь. – 1993. – № 10. – С. 15.

138. **Корнієнко Н.** Із сценічної історії п'єси “Народний Малахій” / Н.Корнієнко // Прапор. – 1988. – № 1. – С. 12-14

139. ***Корнієнко Н.М.** Лесь Курбас – етична енергія театру / Н.М.Корнієнко // Філософ. й соціол. думка. – 1980. – № 1.

140. **Корнієнко Н.М.** Лесь Курбас: репетиція майбутнього / Н.М.Корнієнко; Мал. С.Маслобойщикова. – К.: Факт, 1998. – 469 с.: ілюстр. – Із змісту: “Березіль” у Києві (1922 – 1926). Політичний театр: екстаз і сумнів. – С. 165-270; “Березіль” у Харкові (1926 – 1933). Філософський театр. – С. 271-432; Вибіркова бібліографія (27) робіт, пов'язаних з дослідженням введення у науковий обіг та популяризацією імені Леся Курбаса. – С. 462-463.

У монографії досліджено евристичні художні моделі Л.Курбаса, засновника українського модерного театру ХХ ст.

141. **Корниенко Н.** Лесь Курбас и духовные основы украинского авангарда / Н.Корниенко // Зеркало недели. – 2007. – 3-9, 10-16 февр.

Режисерська робота митця у 1911 – 1913 рр.

142. **Кулішенко А.І.** Засоби мовної виразності у виставі Л.С.Курбаса “Цар Едіп” (1916 – 1918 рр.) / А.І.Кулішенко // Культура України. Вип. 5. Мистецтвознавство: Зб. наук. пр. / Харк. держ. акад. культури. – Х., 1999. – С. 22-30.

143. ***Лесь Курбас.** Театральні закони і акценти / Упоряд. Б.Козак. – Л.: Лотос, 1996.

144. **Лесь Курбас** у театральній діяльності, в оцінках сучасників: Док. / Упоряд. О.Зінкевич; Заг. ред., передм. і прим. В.Ревуцького. – Балтимор; Торонто: Смолоскип, 1989. – 1026 с., ілюстр. – Список ілюстр.: с. 1011-1020.

145. **Львов-Анохин Б.** Неомраченная легенда / Б.Львов-Анохин // Театр. жизнь. – 1993. – № 10. – С. 6-7.

146. **Мазур Н.** Перший трагік українського пореволюційного театру: Режисерська майстерність Леся Курбаса 20-30-х років / Н.Мазур // Культура і життя. – 2004. – 14 січ. – С. 3.

147. **Молодий театр.** Генеза. Завдання. Шляхи / Упоряд., авт. вступ. ст. М.Г.Лабінський. – К: Мистецтво, 1991. – 318 с.: ілюстр. – Із змісту: Бондарчук С.К. Театральні замітки. Про “Молодий театр”. Про Леся Курбаса. Перспективи / С.К.Бондарчук. – С. 65-69; Семенко М. На зламі світів / М.Семенко. – С. 90-91.

148. ***Мушкудіані О.Н.** Українсько-грузинські театральні-мистецькі взаємини 20-30-х років / О.Н.Мушкудіані // Українсько-грузинські літературно-культурні зв'язки 20-30-х років ХХ століття. / О.Н.Мушкудіані. – К., 1991. – С. 191-255.

Відомості про зв'язки театру “Березоля” під керівництвом Л.Курбаса з Першим та Другим національними театрами Грузії на початку 1930-х рр.

149. ***Новиков А.О.** Слобожанський драматичний театр: Нариси історії / Харк. держ. пед. ун-т; О.А.Новиков. – Х., 2002. – 107 с.: ілюстр. – До 210-річчя постійного громад. театру в Харкові. – Бібліогр.: с. 104-107.

Відомості про театральну діяльність Л.Курбаса.

150. ***Павленко Н.В.** “Гайдамаки” Т.Г.Шевченка у постановці Леся Курбаса / Н.В.Павленко // XXX наукова шевченківська конференція, 27-30 квіт. 1993 р.: Тези і матеріали / АН України. Ін-т л-ри ім. Т.Г.Шевченка; За ред. В.С.Бородіна, О.В.Мишанича. – Донецьк, 1993. – С. 169-171.

151. **Плющ Л.** Містерія української антропософії: [Про “Березіль” Л.Курбаса] / Л.Плющ // Слово і час. – 1994. – № 9/10. – С. 33-40.

152. **Поспелов О.О.** Національний театр: шляхи до відродження: (Всеукр. театр. диспут 1927 р.): [Про доп. Л.Курбаса та його участь у дискусії] / О.О.Поспелов // Українське мистецтвознавство. Вип. 1.: Міжвід. зб. наук. пр. / Редкол.: О.Г.Костюк, П.О.Білецький, А.Вирста та ін. – К., 1993. – С. 103-117.

153. **Прокопенко Т.М.** Проблеми сценічної мови в творчій спадщині Л.Курбаса / Т.М.Прокопенко // Шляхи розвитку мистецтва та культури Слобожанщини: проблеми історії, теорії і практики: Тези доп. Всеукр. наук.-метод. конф., 22-24 листоп. 1993 р. / Харк. держ. ін-т мистецтв. – Х., 1993. – С. 53-54.

154. **Прокопенко Т.М.** Проблеми сценічної мови в творчості Л.Курбаса (1922–1933 рр.) / Т.М. Прокопенко // Культура України. Вип. 5. Мистецтвознавство: Зб. наук. пр. / Харк. держ. акад. культури. – Х., 1999. – С. 16-21.

155. **Прокопенко Т.М.** Творча спадщина Л.Курбаса в професійному пошуку режисерів аматорських та фахових колективів / Т.М.Прокопенко // Українська культура: історія і сучасність: Матеріали Другої наук.-теорет. конф. проф.-викл. складу та студ. / Харк. держ. ін-т культури. – Х., 1991. – С. 44-45.

156. **Режисура українського театру: Традиції і сучасність:** Зб. наук. пр. / АН УРСР. Ін-т мистецтвознавства, фольклору та етнографії ім. М.Т.Рильського; Відп. ред. Л.А.Дашківська. – К.: Наук. думка, 1990. – 300 с. – Із змісту: Станішевський Ю.О. Українське режисерське мистецтво: Деякі аспекти розвитку / Ю.О.Станішевський. – С. 3-20; Бобошко Ю.М. Українська режисура 20-х років: Творч. напрямки та естет. полеміка / Ю.М.Бобошко. – С. 21-50.

Відомості про режисерське новаторство Л.Курбаса, його вплив на професіональне становлення і формування багатьох режисерів радянського театру.

157. **Розвиток** художньої культури Харкова ХХ ст.: Театр. мистецтво // Художня культура Слобідської України: Навч. посіб. / Уклад.: Н.Г.Мемова, О.В.Сердюк, О.В.Шило та ін. – Х., 1995. – С. 72-79.

158. **Русабров Е.П.** Деякі міркування з приводу постановки Лесем Курбасом “Різдвяного вертепу” в Молодому театрі [1917–1918 рр.] /

Е.П.Русабров // Ювілейна науково-методична конференція, присвячена 80-річчю заснування Інституту: Матеріали, 9-10 груд. 1997 р. / Харк. держ. ін-т мистецтв. – Х., 1997. – С. 53-54.

159. **Свободин А.** Приближение / А.Свободин // Театр. жизнь. – 1993. – № 10. – С. 10-12.

160. **Седунова Е.** Концепция случайностей / Е.Седунова // Театр. жизнь. – 1993. – № 10. – С. 10-12

161. **Седунова О.** Остання вистава Курбаса на сцені “Березоля” / О.Седунова // Харків'яни. – 2002. – 8-13 січ. – С. 7.

162. **Седунова Е.** Театр Курбаса – репетиція будущего / Е.Седунова // Объектив-Но. – 2007. – 27 февр. – С. 5.

163. **Скуратовский В.** Украинская культура – XX / В.Скуратовский // Театр. – 1990. – № 10. – С. 62-74.

Відомості про постановку вистав Л.Курбаса, зокрема “Народний Малахій” та “Мина Мазайло” за п'єсами М.Куліша.

164. **Суворова Н.Г.** Актуальні грані театральної естетики Л.Курбаса: [Пробл. ритму у сценіч. мистецтві] / Н.Г.Суворова // Культура України: історія і сучасність: Респ. наук.-практ. конф., 22-28 жовт. 1992 р. / Харк. держ. ін-т культури. – Х., 1992. – С. 242-245.

165. **Судьба** “Березиля” сродни театру Мольєра // Время. – 1997. – 1 апр. Є відомості про відгуки та рецензії на вистави у постановці Л.Курбаса.

166. **Театр** весни // Головінов В.П. Духовні джерела Слобожанщини: Навч. посіб. / В.П.Головінов, П.Л.Гомон. – Х., 1998. – С. 128-129.

167. **Театральний** Харків у XX ст. // Харків – моя Батьківщина: Навч. посіб. / За заг. ред. І.Ф.Прокопенка. – Х., 2003. – С. 439-450. – Із змісту: [Л.Курбас, “Березиль”]. – С. 444-446.

168. **Терещенко А.К.** На музичній хвилі... ”Березиль” (до питання Курбас і музика): [Провідні засади муз. оформлення драм. вистав у театрах Л.Курбаса] / А.К.Терещенко // Українське мистецтвознавство. Вип. 1.: Міжвід. зб. наук. пр. / Редкол.: О.Г.Костюк, П.О.Білецький, А.Вирста та ін. – К., 1993. – С. 86-97. – Бібліогр.: с. 96-97 (29 назв.).

169. **Хроника** социалистического строительства на Украине, 1921–1925 / АН УССР. Ин-т истории; Авт.-сост. С.А.Кокин, В.И.Марочко, О.Н.Мовчан. – К.: Наук. думка, 1989. – 230 с. – Имен. указ.: с. 213.

Про створення драматичного колективу під керівництвом Л.Курбаса “Мистецьке об'єднання “Березиль” (березень 1922 р.), постановку “Гайдамаки” Т.Г.Шевченка на сцені Державного народного театру (Київ, 3 листопада 1922 р.), постановку фільма “Шведська спічка, або Дворянське болото” за оповіданням А.П.Чехова (Одеса, грудень, 1922 р.), відкриття театральної майстерні “Березиль–2” (Художній керівник і режисер – Л.Курбас; Київ), гастролі художнього об'єднання “Березиль” у Вінниці (червень 1924 р.) та ін.

170. **Чайка В.** Остання вистава М.Куліша “Маклена Граса” в театрі “Березіль”, [Реж. Л.Курбас] / В.Чайка // Слобід. край. – 2003. – 4 жовт.

171. ***Чечель Н.** Українське театральне відродження. – К., 1993. – 144 с. Відомості про творчі методи режисерської роботи Л.Курбаса.

172. **Шерех Ю.** Пороги і запоріжжя. Література. Мистецтво. Ідеології: У 3 т. / Ю.Шерех. – Х.: Фоліо, 1998. – Т. 1-3. – (Укр. л-ра ХХ ст.)

Т. 1. – 607 с. – Показч. імен у ст. Ю.Шереха: с. 603. – Із змісту: Друге народження “Народного Малахія”: [Про постановку п'єси Л.Курбасом на сцені “Березоля”]. – С. 424-427.

Т. 2. – 367 с. – Показч. імен у ст. Ю.Шереха: с. 363. – Із змісту: Зустріч з “Березолем”: [Про систему і стиль реж. Л.Курбаса і С.Ахметелі; Традиції: Театр Курбас – Стуруа]. – С. 336-344.

Т. 3. – 431 с. – Показч. імен у ст. Ю.Шереха: с. 426. – Із змісту: Лесь Курбас і Харків. – С. 136-148.

173. **Шот М.** “Іде Лесь Курбас, а за ним іде нова доба” / М.Шот // Уряд. кур'єр. – 2007. – 23 лют. – С. 8-9.

174. **Яровий Л.** Сумська. Курбас. “Березіль”... / Л.Яровий // Слобід. край. – 1992. – 2 квіт.

Відомості про діяльність Л.Курбаса у театрі.

Постановки Лесея Курбаса *

Студія молодих акторів

“**Базар**” В.Винниченка (03.05.1917 р.)**

“**Зіля Королевич**” С.Васильченка (13.05.1917 р.)

“**Історичні ілюстрації**”. Художники В.Кричевський, Д.Ільченко (20.05.1917 р.)

Молодий театр

“**Чорна Пантера і Білий Медвідь**” В.Винниченка (24.09.1917 р.)

“**Молодість**” М.Гальбе (15.10.1917 р.)

“**Вечір етюдів**” О.Олеся. Етюди “Осінь” і “Танець життя” (17.11.1917 р.)

“**Йола**” Є.Жулавського (12.04.1917 р.)

“**У пуші**” Лесея Українки (19.08. 1918 р.)

“**Горе брехунові**” Ф.Грільпарцера (21.08.1918 р.)

“**Едіп-цар**” Софокла (16.11.1918 р.)

“**Різдвяний вертеп**” (08.01.1919 р.)

---

* Див.: у показчику бібліографічний запис за № 288.

** Вказано дати прем'єр.

“Ліричні вірші П.Тичини”. За збіркою “Сонячні кларнети” (11.03.1919 р.)

Шевченківський вечір (“Іван Гус” (“Єретик”), “Великий шлях”, “На великдень на соломі”, “Не спалося, – а ніч, як море”, “І небо невмите...”) (14.03.1919 р.)

“Коза – дереза” М.Лисенка. Художник А.Петрицький (22.04.1919 р.)

Театр музичної драми

“Утоплена” М.Лисенка. Поставлено спільно з реж. М.Бонч-Томашевським (28.07.1919 р.)

Перший театр Української Радянської Республіки ім. Т. Шевченка

“Танець бюрократів” (“Статс-секретар губернатора”) Р.Біринського (Лютий 1920 р.)

Київський драматичний театр

(з 18 листопада 1920 р. – Державний мандрівний зразковий театр

НКО УСРР

“Пошились у дурні” М. Кропивницького (літо 1920 р.)

“Макбет” В.Шекспіра (20.08.1920 р.)

“Невольник” М.Кропивницького (26.09.1920 р.)

“Гайдамаки” Т.Шевченка (21.12.1920 р.)

“Ревізор” М.Гоголя (05.03.1921 р.)

“На перші гулі” С.Васильченка (Весна 1921 р.)

“Свобода” М.Потешера (Весна 1921 р.)

“Марат” А.Амнуеля (Весна 1921 р.)

“Останній день Паризької комуни” М.Львова (Весна 1921 р.)

“Білі гвоздики” А.Доде (Весна 1921 р.)

“Нора” Г.Ібсена (Осінь 1921 р.)

Драматичний театр ім. М.Заньковецької

“Гайдамаки” Т.Шевченка (03.11.1922 р.)

“Березіль”

“Жовтень”. Сценарій Л.Курбаса (07.11.1922 р.)

“Рур” Сценарій Л.Курбаса (24.02.1923 р.)

“Газ” Г.Кайзера (27.04.1923 р.)

“Джіммі Хіггінс”. П'єса Л.Курбаса за романом Е.Сінклера (20.11.1923 р.)

“Гайдамаки”. Інсценізація Л.Курбаса за Т.Шевченком (11.03. 1924 р.)

“Макбет” В.Шекспіра (Нова редакція вистави) (01.04.1924 р.)

“Протигази” С.Третьякова (03.04.1924 р.)

“Золоте черево” Ф.Кроммелінка (16.10.1926 р.)

“Пролог”. Композиція Л.Курбаса за мотивами “Напередодні”. Текст С.Бондарчука (20.01.1927 р.)

“Жовтневий огляд”. Композиція Л.Курбаса за творами В.Маяковського, укр. та нім. поетів і драматургів (11.11.1927 р.)

“Народний Малахій” М.Куліша (31.03.1928 р.)

“Змова Фієско в Генуї” Ф.Шіллера (11.11.1928 р.)

“Мина Мазайло” М.Куліша (18.04.1929 р.)

“Диктатура” І.Микитенка (31.05.1930 р.)

“1905 рік на ХПЗ”. Док. колаж, текст під ред. Л.Курбаса (14.02.1931 р.)

“Народження Велетня”. Док. колаж, текст Л.Курбаса (01.10.1931 р.)

“Плацдарм” М.Ірчана (18.01.1932 р.)

“Тетнулд” Ш.Дадіоні (15.06.1932 р.)

“Маклена Граса” М.Куліша (24.09.1933 р.)

“Король Лір” В.Шекспіра. Робота завершена С.Міхоелсом і С.Радловим (1933-1934 рр.)

Соловецький театр (1936–1937 рр.)

“Слава” В.Гусева

“Аристократи” М.Погодіна

“Весілля Кречинського” О.Сухово-Кобиліна

“Учень диявола” Б.Шоу

“Інтервенція” Л.Славіна

“Демон”, опера А.Рубінштейна

Лесь Курбас – актор

175. **Арсенич П.С.** “Гуцульський театр” Гната Хоткевича та його виконавці [у т. ч. Л.Курбас] / П.С.Арсенич // Дзвін. – 1991. – № 5. – С. 104-106.

176. **Корнієнко Н.** Лесь Курбас – Хлестаков: унікальний досвід світової Гоголіади / Н.Корнієнко // Культура і життя. – 2007. – 28 лют.

Акторські ролі Леся Курбаса *

---

* Див.: у покажчику бібліографічний запис за № 288.

На сцені аматорських драматичних гуртків Львова (1909 – 1910 рр.)

Каміл – “Псотник” А.Коцебу

Арсен – “Арсен Яворенко” Б.Грінченка

Василь – “Ніч під Івана Купала” М.Старицького

Нахман – “Євреї” Є.Чирикова

Гафке – “Огні Іванової ночі” Г.Зудермана

На сцені Львівського театру ”Руська бесіда” (1912–1914 рр.)

Гірей – “Маруся Богуславка” М.Старицького

Потап; Гриць – “Ой не ходи, Грицю, та й на вечорниці” М.Старицького

Подорожній – “Зимовий вечір” М.Старицького

Сотник – “Вій” М.Кропивницького за М.Гоголем

Гурман – “Украдене щастя” І.Франка

Дорошенко – “Сонце Руїни” В.Пачовського

Маралес – “Кармен” Ж.Бізе

Іван – “Чорноморці” М.Старицького

Лютер – “Оповіді Гофмана” Ж.Оффенбаха

Прикордонник – “Чорт і жінка” К.Шенгера

Ляруш – “Єва” Ф.Легара

Гнат – “Безталанна” І.Карпенка-Карого

Астров – “Дядя Ваня” А.Чехова

Каренін – “Живий труп” Л.Толстого

Васька Пепел – “На дні” М.Горького

Секретар – “Марія Магдалина” Ф.Геббеля

Іван – “Осілля буря” І.Войновича

Корній – “Чорна Пантера і Білий Медвідь” В.Винниченка

Порубов – “Відьма” В.Трахтенберга

На сцені театру “Тернопільські театральні вечори”

(1915–1916 рр.)

Виборний – “Наталка Полтавка” І.Котляревського

Хома – “Ой не ходи, Грицю, та й на вечорниці” М.Старицького

Василь; Тумбрій – “Циганка Аза” М.Старицького

Скорик – “Сватання на Гончарівці” Г.Квітки-Основ'яненка

Шпонька – “Як ковбаса та чарка, то минеться й сварка” М.Старицького

Іван; генерал – “Назар Стодоля” Т.Шевченка

Сорокатисячников – “Суєта” І.Карпенка-Карого

Дранко – “Пошились у дурні” М.Кропивницького

Панич – “Жартівниця” М.Альбіковського

Олекса – “Ох, та не люби двох” М.Альбіковського

Сергій – “Як вони женихалися: перше повмирили, а потім повінчалися”

П.Карпенка

Лейба – “Жидівка – вихрестка” І.Тогобочного

На сцені Театру Миколи Садовського

(Київ, 1916 р.)

Збігнєв – “Мазепа” Ю.Словацького

Степан – “Невольник” М.Кропивницького

Гнат – “Безталанна” І.Карпенка-Карого

Вагнер – “Казка старого млина” С.Черкасенка

Роман – “Про що тирса шелестіла” С.Черкасенка

Антось – “Молода кров” В.Винниченка

Василь – “Зайдиголова” В.Кропивницького

Хлестаков – “Ревізор” М.Гоголя

Михайло – “Не так сталося, як гадалося” М.Старицького

Микита – “Дай серцю волю, заведе в неволю” М.Кропивницького

На сцені Студії молодих акторів та Молодого театру

(Київ, 1917–1919 рр.)

Арно – “Йола” Є.Жулавського

П'єро (Пролог) – “Вечір етюдів” О.Олеся

Пан – “Осінь” О.Олеся

Давид – “При світлі ватри” О.Олеся

Івась – “Молодість” М.Гальбе

Річард – “У пущі” Лесі Українки

Леон – “Горе брехунові” Ф.Грільпарцера

Джейм Мевор – “Кандіда” Б.Шоу

На сцені театру “Музична драма”

(Київ, 1919 р.)

Пролог; Шейх – “Азіаде” І.Гютеля

На сцені Першого театру Української Радянської Республіки

ім. Т.Шевченка (Київ, 1920 р.)

Хлестаков – “Ревізор” М.Гоголя

На сцені Київського драматичного театру “Кийдрамте”

(1920-1921 рр.)

Антін; Дранко – “Пошились у дурні” М.Старицького

Макбет – “Макбет” В.Шекспіра

Гонта – “Гайдамаки” Т.Шевченка

Едіп – “Едіп Цар” Софокла

Жандарм – “Гріх” В.Винниченка

Кавалер Ріпафратта – “Мірандоліна” К.Гольдоні

Гельмер – “Нора” Г.Ібсена

Лесь Курбас і кінематограф

177. **Миславский В.Н.** Харьков и кино: Фильмо-биогр. справ. / В.Н.Миславский. – Х.: Изд-во “Торсинг”, 2004. – 288 с.: ил. – Из содерж.: Персоналии: Курбас Лесь (Александр – Зенон Степанович). – С. 47; Хроникально-документальные фильмы (1896-2002): [Сюжеты в “Киножеле” за 1927 и 1930 гг. о работе драм. коллектива “Березиль”, выступления Л.Курбаса в театре]. – С. 132, 141.

Л.Курбас зняв фільми “Шведська спічка”, “Вендетта”, “Макдональд”, “Сон Толстопузенка”, “Арсенальці” та ін.

178. ***Пуха Л.** Кінематограф Лесь Курбаса / Л.Пуха. – Черкаси, 1999.

Політична репресія проти Л. Курбаса

179. **Білокінь С.** Розстріляний список Соловків: [Серед ін. імен – Л.Курбас] / С.Білокінь // Літ. Україна. – 1992. – 16 лип.

180. **Бондар І.** Розкриваються архіви НКВС: [Про передачу до фонду Харк. літ. музею арх. матеріалів про харк. репрес. митців, у т.ч. Л.Курбаса] / І.Бондар // Панорама. – 1992. – Сент. (№ 35). – С. 2.

181. **Величко Ю.** Геній перед судом невігласів / Ю.Величко // Слобід. край. – 2003. – 7 жовт.

182. **Величко Ю.** Трагічний фарс 1993 року / Ю.Величко // Харків'яни. – 2003. – 2-8 жовт. (№ 40). – С. 6.

183. **Гайдабура В.** Курбас: нове у хроніці Голгофи / В.Гайдабура // Укр. театр. – 1994. – № 3. – С. 2-6.

184. **Галіат-Валаєв Р.** Без вимислу або: В бухті благополуччя / Р.Галіат-Валаєв // Пам'ять століть. – 2000. – № 3. – С. 57-64.
185. **Валаєв Р.** Лесь Курбас на Соловках / Р.Валаєв // Театр. жизнь. – 1989. – № 7. – С. 25-27. – (Возвращенные имена).
186. ***Галіат-Валаєв Р.** У крижаній пустелі: [Л.Курбас на Соловках] / Р.Галіат-Валаєв // Україна. – 1988. – № 7.
187. **Голобородько Я.** Їх стратили в один день: [Л.Курбас, М.Куліш] / Я.Голобородько // Літ. Україна. – 1997. – 6 листоп.
188. **Ключко А.** Лесь Курбас: моя страница закончена... / А.Ключко // Слобода. – 2004. – 5 окт.
189. **Кузякина Н.** За Соловецким переделом / Н.Кузякина // Театр. жизнь. – 1993. – № 10. – С. 30-31.
- 189 а. Те саме // Київ. – 1988. – № 7. – С. 111-134. – Укр. мовою.
190. **Лукашов В.А.** Тоталитаризм в театральной культуре: Лесь Курбас – последние сцены трагедии / В.А.Лукашов // Тоталитаризм и антитоталитарные движения в Болгарии, СССР и других странах Восточной Европы (20-80-е годы XX века): Материалы междунар. науч. конф., Харьков, 21-23 сент. 1993 г. – Х., 1995. – Т. 2. – С. 338-347.
191. **Седунова О.** Привіт із небуття, або Невідправлений лист / О.Седунова // Слобід. край. – 2002. – 7 берез.
192. **Скалий Р.** Лесь Курбас. Дорога на Соловки / Р.Скалий // Театр. – 1992. – № 4. – С. 61-72.
193. **Скалій Р.** Лесь Курбас. Хресний шлях: Соловки, Сандармах / Р.Скалій // Культура і життя. – 2002. – 20 листоп. – С. 2, 3.
194. **Советов І.** Про що мовчав будинок “Слово”: “Моя сторінка закінчена. Я сходжу зі сцени...”: [Про звільнення Л.Курбаса з посади худож. керівника театру “Березіль” у жовт. 1933 р.] / І.Советов // Вечір. Харків. – 1988. – 14 трав.
195. **Советов І.** Та сама назва // Україна. – 1988. – № 23. – С. 18-19; № 24. – С. 18-19.
196. **Справа № 103010:** [Док. із заг. слідчого фонду Архіву МВД Карело-Фін. РСР у справі Л.Курбаса] // Укр. театр. – 1993. – № 1. – С. 26-29.
197. **Справа № 103010** у звинуваченні О.С.Курбаса: Довідка № 178 на Курбаса Олександра Степановича; Витяг з протоколу № 31 [засід. Особливої Трійки Упр. наркомату внутр. справ Ленінград. обл. № 83 від. 9.10.1937 р.] // Історія української культури: Зб. матеріалів і док. / За ред. С.М.Клапчука, В.Ф.Остафійчука. – К., 2000. – С. 355-356.

198. **Танюк Л.** Большой волк давно сдох, но улитка ползает медленно: [К истории разгрома укр. театра “Березиль” во главе с Л.Курбасом] / Л.Танюк // Театр. – 2002. – № 3. – С. 8-16.

199. **Танюк Л.** Етнічні колізії на звуженій сцені (з уроків Розстріляного Відродження): [Про М.Куліша, Л.Курбаса] / Л.Танюк // Людина і політика. – 2001. – № 5. – С. 3-14.

200. **Танюк Л.** С пулей в сердце / Л.Танюк // Сов. культура. – 1989. – 2 марта.

201. **Його ж .** – Та сама назва // Театр. жизнь. – 1993. – № 10. – С. 4-6.

202. **Трагедійна** доля митця: [Про засудження Л.Курбаса Судовою Трійкою при Колегії Держ. політ. упр. УСРР за справою № 3168 від 9 квіт. 1934 р. / Підгот. публ. М.Лабінського і М.Шудрі] // Україна. – 1991. – № 11. – С. 15-17; № 12. – С. 38-41; № 13. – С. 14-16.

203. **Цвілюк С.** Страта творця, приурочена до ювілею більшовицької революції / С.Цвілюк // Шлях перемоги. – 2002. – 7 листоп. – С. 10.

204. **Черкалін В.** Справа № 757/56474: Нові дані про трагіч. долю Л.Курбаса / В.Черкалін // Слобід. край. – 1992. – 10 верес.

Лесь Курбас та діячі літератури і мистецтва.

Спогади про митця.

205. **Бажан М.** Лесь Курбас и Всеволод Мейерхольд / М.Бажан // Театр. жизнь. – 1993. – № 10. – С. 14.

206. **Гордєєв С.І.** Валентина Чистякова – легенда української сцени / Харк. держ. акад. культури; С.І.Гордєєв. – 2-ге вид., доп. – Х.: ХДАК, 2003. – 45 с.

Відомості про роботу актриси з Л.Курбасом.

207. **Гордєєв С.І.** Валентина Чистякова як актриса школи Курбаса (образ Оксани у виставі “Гайдамаки”) / С.І.Гордєєв // Культура України. Вип. 7. Мистецтвознавство: Зб. наук. праць / Харк. держ. акад. культури. – Х., 2000. – С. 59-69.

208. **Драк А.** Сценографи епохи Курбаса / А.Драк // Укр. театр. – 1997. – № 1. – С. 14-17.

209. **Дубова Л.Л.** Українські митці і театральнo-музична культура Австрії ХХ ст.: [Про взаємозв'язки укр. театру, зокрема Леся Курбаса, з театр.-муз. культурою Відня] / Л.Л.Дубова // Культура України. Вип. 7. Мистецтвознавство: Зб. наук. праць / Харк. держ. акад. культури. – Х., 2000. – С. 69-73.

210. **Жицька Т.** Л.Курбас і С.Черкасенко / Т.Жицька // Укр. театр. – 1997. – № 6. – С. 20-21.

211. **З листів** Йосипа Гірняка до Ірини Стешенко: [Про режис. роботу Л.Курбаса] // *Культура і життя*. – 1995. – 4 квіт. – С. 3.

212. **Замана О.** Курбас і Брехт: Спільне спрямування / О.Замана // *Зарубіж. л-ра*. – 1998. – № 7. – С. 8.

213. **Киктева Т.** Простите нас...: [О Л.Курбасе и М.Крушельницком] / Т.Киктева // *Гор. газ.* – 2001. – 19 июля. – С. 9.

214. **Кузякіна Н.** Олександр Довженко та Лесь Курбас / Н.Кузякіна // *Дніпро*. – 1994. – № 9/10. – С. 38-45.

215. **Монологи:** театр, культура, політика. – Х.: Фоліо, 1994. – 382 с. – Із змісту: Під знаком Леся Курбаса. – С. 23-31; Танюк Л. “Березіль” під снігами / Л.Танюк. – С. 31-37.

216. **Павленко Н.** Тернини і зірки творчості: Курбас і Таїров у пошуках Terra incognita у театр. мистецтві / Н.Павленко // *Березіль*. – 1994. – № 8. – С. 153-163.

217. **Ревуцький В.** Співтворці: [Л.Курбас і М.Куліш: Розмова з театрознавцем з Канади В. Ревуцьким / Записав Б.Куріцин] // *Укр. театр*. – 1992. – № 6. – С. 28-29.

218. **Степ:** Літ.-худож. альм. творч. спілок Херсонщини. – Херсон, 1992. – 76 с. – Із змісту: Голобородько Я. “Закохані навечно”: [Про М.Куліша і Л.Курбаса].

219. **Тихонова И.** “Березолу” – 70: [Творчі контакти Л.Курбаса та Г.Хоткевича] / И.Тихонова // *Веч. Харьков*. – 1992. – 31 марта.

220. **Чепалов А.И.** А для друзей просто Юзек...: [Укр. актор Йосиф Гірняк – сподвижник Л.Курбаса] / А.И.Чепалов // *Время*. – 1995. – 4 мая. – По волнам нашей памяти.

221. **Чечель Н.** Випадок Ліра: [Л.Курбас – С.Міхоелс] / Н.Чечель // *Хроніка* – 2000. – 1998. – Вип. 21/22. – С. 346-355. – Бібліогр.: 24 назв.

* * *

222. **Лесь Курбас:** спогади сучасників / За ред. В.С.Василька. – К.: Мистецтво, 1969. – 259 с.

223. **Молодий театр.** Генеза. Завдання. Шляхи / Упоряд., авт. вступ. ст. М.Г.Лабінський. – К.: Мистецтво, 1991. – 318 с.: ілюстр. – Із змісту: Бондарчук С.К. “Молодий театр”. Чому я взявся за перо?: Лесь Курбас; Наш перший сезон; “Йоля” Єжи Жулавського; “Цар Едіп” Софокла; “У пущі” Лесі Українки; “Горе брехунові” Ф.Грільпарцера; “Різдвяний вертеп”; “Шевченкова вистава” / С.К.Бондарчук. – С. 112-166; Самійленко П.Н. У “Молодому театрі” / П.Н.Самійленко. – С. 182-200; Мануйлович С.А. “У неділеньку та ранесенько...” / С.А.Мануйлович. – С. 200-203; Нятко П.М. З Лесем Курбасом / П.М. Нятко. – С. 235-236.

Спогади про акторську, режисерську роботу Л.Курбаса у 1916 – 1920 рр.

224. **Сердюк Л.** Роздуми і нотатки актора / Л.Сердюк. – К.: Мистецтво, 1989. – 254 с.: ілюстр. – Из змісту: Хист педагога: [Спогади про Л.Курбаса]. – С. 154-156.

225. **Сердюк Л.** “Весни мого театру”: [Спогади про “Березіль” і березільців] / Л.Сердюк // Укр. театр. – 1990. – № 3. – С. 29-32.

226. **Суровцова Н.** Лесь Курбас, 1917 – 1927 – 1937: [Спогади] / Н.Суровцова; Публ. Л.Г.Лук'янової // Слово і час. – 1990. – № 5. – С. 61-64. – (З пам'яті літ).

227. **Чистякова В.** Главы из воспоминаний [народной артистки УССР и УзССР] / В.Чистякова; Публ. подгот. Р.Черкашин // Театр. – 1992. – № 4. – С. 72-86.

Про репертуар, акторську гру колективу “Березіль” під керівництвом Л.Курбаса.

228. **Чистякова В.** Листи-спогади [дружини Леся Курбаса] / В.Чистякова; Передм. Р.Черкашина “Обраниця Леся Курбаса” // Березіль. – 1993. – № 3/4. – С. 156-157.

229. **Шерех Ю.** Лесь Курбас і Харків: [Спогади про “Березіль – театр Курбаса”] / Ю.Шерех // Сучасність. – 1993. – № 12. – С. 44-52.

Традиції Л. Курбаса

230. **Барсеґян О.** Театр моїх учителів: [Про театр. шк. Курбаса] / О.Барсеґян // Укр. театр. – 1993. – № 2. – С. 3-4.

231. **Гордєєв С.І.** Педагогічні традиції Леся Курбаса в творчості народної артистки України Валентини Чистякової / С.І.Гордєєв // Культура України: Зб. ст. – Х., 1996. – Вип. 3. – С. 92-99.

232. **Гордєєв С.І.** Творчість В.Чистякової у контексті режисерсько-педагогічних пошуків Л.Курбаса та М.Крушельницького / С.І.Гордєєв // Лесь Курбас. Мар'ян Крушельницький. “Березіль”: Зб. ст. / Харк. держ. ін-т культури. – Х., 1997. – С. 28-40.

233. **Губаренко І.** Даешь традиции по-европейски: [О праздновании 116-летия со дня рождения реж. Л.Курбаса в театре им. Т.Шевченко] / И.Губаренко // Зеркало недели. – 2003. – 15-21 марта (№ 10). – С. 18.

234. **Мироненко Ю.** З мрією про “Березіль – 2003” / Ю.Мироненко // Слобід. край. – 2001. – 5 лип.

235. **Незгасна зірка Курбаса:** [Театр нагороджено премією ЮНЕСКО за новаторство у сцен. мистец.] // Президент. вісн. – 2004. – 24 листоп. – С. 8.

236. **Романовский В.** Очарованный Курбасом: [Традиции в творчестве гл. реж. театра укр. драмы им. Т.Г.Шевченко И.А.Бориса] / В.Романовский // Веч. Харьков. – 1993. – 18 дек.

237. **Суворова Н.Г.** Театральні традиції Харкова і сучасність: [Творч. діяльність Л.Курбаса] / Н.Г.Суворова // Шляхи розвитку мистецтва та культури Слобожанщини: Проблеми історії, теорії і практики: Всеукр. наук.-метод. конф., 22-24 листоп. 1993 р.: Тези доп. / Харк. держ. ін-т мистецтв ім. І.П.Котляревського. – Х., 1993. – С. 46-47.

238. **Традиції** новаторства – від Курбаса до Жолдака // Кушнар'єв Є. 100 кроків Харківською землею / Є.Кушнар'єв. – Х., 2004. – С. 330-333.

Вшанування пам'яті Леся Курбаса

239. **Киселева Л.** Временно исполняющий обязанности лошади: [О док. фильме реж. Л.Аничкина “Западня”, рассказывающем о трагич. судьбе Л.Курбаса] / Л.Киселева // Вавілон. – 1992. – № 3. – С. 8-9.

240. **Корниенко Н.** Курбас жив: [Интервью с дир. Гос. центра Л.Курбаса Н.Корниенко, Киев / Записала Е.Коваленко] // Независимость. – 1995. – 20 янв.

241. **Корнієнко Н.** Центр Леся Курбаса / Н.Корнієнко // Слово і час. – 1999. – № 4/5. – С. 100-101.

242. **Корнієнко Н.** Центр Курбаса – альтернатива квазіакадемічному началу в культурі: [Бесіда з головою Держ. центру Л.Курбаса, д-ром мистецтвознавства Н.Н.Корнієнко / Записав К. Жолдак] // Укр. культура. – 1995. – № 7/8. – С. 10-11.

243. **Коробов Д.** Трилистник памяти не увядай: [О Днях Курбаса и Крушельницкого в Харькове с 14 апр. по 28 июня] / Д.Коробов // Событие. – 1997. – 17-23 июля. – С. 18.

244. **Курбас Лесь** (Олександр – Зенон Степанович) // Капельгородська Н. Кіномистецтво України в біографіях: (Кінодовід.) / Н.Капельгородська, Є.Глущенко, О.Синько. – К., 2004. – С. 324.

Увічнено ім'я митця, зокрема відкрито пам'ятник Л.Курбасу (Київ, 2002 р.), “Пантеон сім'ї Л.Курбаса – В.Чистякової” на могилах В.Чистякової та В.Яновичевої (Харків, 1993 р.), засновано премію ім. Леся Курбаса (1994 р.)

245. **Медведева Н.Д.** Здесь дух театра бережно храним: [Коллекция материалов о театре “Березиль”, в т.ч. материалов спектакля Л.Курбаса “Жовтень” (7.11.1924 г.) в музее Харьков. театра им. Т.Г.Шевченко: Беседа с зав. музеем Н.Д.Медведевой / Записала Л.Саковская] // “50 +”. – 2007. – 26 янв.

246. **Орищук В.** Повернення Леся Курбаса: [Постановка вистави “Світло зі Сходу” про долю Л.Курбаса в Нью-Йорку] / В.Орищук // Слобід. край. – 1991. – 10 серп.

247. **Памятники** истории и культуры Украинской ССР: Кат.-словарь / Редкол.: П.Т.Тронько, Г.К.Злобин, Ю.А.Олененко и др. – К.: Наук. думка, 1987. – 736 с. – Имен. указ.: с. 724.

У 1987 р. у с. Старому Скалаті Тернопільської області відкрито меморіальний музей у будинку, в якому жив Л.Курбас у 1902–1911 рр.

248. **Про введення** в обіг ювілейної монети “Лесь Курбас” [номіналом 2 гривні] // Вісн. Нац. банку України. – 2007. – № 4. – С. 64: фотогр.

249. **Увічнюючи** ім'я генія: [У Києві створено центр театр. мистецтва, заснована премія ім. Л.Курбаса] // Культура і життя. – 1994. – 28 листоп. (№ 47). – С. 1.

250. **Чуйкова Т.** Арест, Соловки, расстрел, пантеон...: [На 13-м гор. кладбище встановлена Пантеон-могила, где покояться жена и мать Л.Курбаса] / Т.Чуйкова // Объектив-Но. – 2007. – 29 марта (№ 12). – С. 2.

251. **Чепалов А.И.** Лесь Курбас – дважды застреленный: [Вечер памяти в Культ. центре Украины в Москве] / А.И.Чепалов // Труд. – 1994. – 18 июня.

Портрети, фотографії Л.Курбаса

252. **Галкін Г.С.** Лесь Курбас та Микола Куліш / Г.С.Галкін. – Х., 1928. – Полотно, олія. – Фонди Музею Л.Курбаса у Харк. держ. акад. укр. драм. театрі ім. Т.Г.Шевченка.

253. **Жук М.І.** Портрет Леся Курбаса: Репрод. / М.І.Жук. – К., 1919. – Графіка // Молодий театр. Генеза. Завдання. Шляхи. – К., 1991. – 1 вкл. арк. ілюстр. до С. 64.

254. **Петрицький А.Г.** Лесь Курбас: Репрод. / А.Г.Петрицький. – Х., 1929. – Графіка // Там само. – 1 вкл. арк. ілюстр. до С. 192.

* * *

255. [Лесь Курбас – мистецький керівник Молодого театру, 1918 р.]: 2 фотопортр. // Молодий театр. Генеза. Завдання. Шляхи / Упоряд., авт. вступ. ст. М.Г.Лабінський. – К., 1991. – 2 вкл. арк. ілюстр. до С. 64.

256. **Лесь Курбас** з дітьми: Фотогр. // Там само. – 1 вкл. арк. ілюстр. до С. 160.

257. **Колектив** Молодого театру після закриття першого сезону 1917–1918 рр.: [У другому ряду – Л.Курбас]: Фотогр. // Там само. – 2 вкл. арк. ілюстр. до С. 64.

258. [Колектив Молодого театру під час гастролів в Одесі 19-26 серпня 1918 р.]: 4 фотогр. // Там само. – 2 вкл. арк. ілюстр. до С. 160.

259. **Колектив** “Молодого театру” (театральний сезон 1918–1919): Фотогр. // Там само. – Вкл. арк. ілюстр. до С. 192.

260. **Лесь Курбас**, 1923, 1926, 1927, 1929, 1930 рр.: 5 фотопортр. // Курбас Л. Березіль: Із творч. спадщини / Л.Курбас. – К., 1988. – С. 73, 185, 323, 379, 435, 475.

261. **Л.Курбас** і В.Меллер, 1928 р.: Фотогр. // Там само. – С. 403.

262. **В.Скляренко**, В.Меллер, Є.Гогоберідзе, Л.Курбас, В.Верхавецький під час творчої поїздки до Сванетії, 1931 р.: Фотогр. // Там само. – С. 403.

* * *

263. [Сцени з вистави “Чорна Пантера і Білий Медвідь”, Молодий театр, 1917 р.]: 4 фотогр. // Молодий театр. Генеза. Завдання. Шляхи / Упоряд., авт. вступ. ст. М.Г.Лабінський. – К., 1991. – 2 вкл. арк. до С. 64.

264. [Сцени з вистав “Молодість” М.Гальбе, “Цар Едіп” Софокла, “Горе брехунові” Ф.Грільпарцера: Л.Курбас – режисер, актор]: 34 фотогр. // Там само. – 12 вкл. арк. ілюстр. до С. 160.

265. [Сцена з вистави “Горе брехунові”, Молодий театр, 1918 р.]: Фотогр. // Курбас Л. Березіль: Із творч. спадщини. – К., 1988. – С. 43.

266. [Сцени з вистави “Гайдамаки”, Держ. мандрівний зразковий театр НКО УСРР, 1920 р., “Березіль”, 1924 р.]: 5 фотогр. // Там само. – С. 296-297.

267. [Сцена з вистави “Жовтень”, “Березіль”, 1922 р.] // Там само. – С. 73.

268. [Сцени з вистави “Джиммі Хіггінс”, “Березіль”, 1923 р.]: 2 фотогр. // Там само. – С. 101.

269. [Сцени з вистави “Макбет”, “Березіль”, 1924]: 2 фотогр. // Там само. – С. 137.

270. [Сцена з вистави “Жакерія”, “Березіль”, 1925 р.]: Фотогр. // Там само. – С. 229.

271. [Сцена з вистави “Золоте черево”, “Березіль”, 1926 р.]: Фотогр. // Там само. – С. 259.

272. [Сцени з вистав “Народний Малахій” і “Міна Мазайло”, “Березіль”, 1929 р.]: 4 фотогр. // Там само. – С. 229, 259, 323, 343.

273. [Сцена з вистави “Диктатура”, “Березіль”, 1930 р.]: Фотогр. // Там само. – С. 343.

274. [Сцена з вистави “Народження велетня”, “Березіль”, 1931 р.]: Фотогр. // Там само. – С. 379.

275. [Сцени з вистави “Маклена Граса”, “Березіль”, 1933 р.]: 2 фотогр. // Там само. – С. 389.

Бібліографічні матеріали

276. **Бібліографія:** Ст., пер. Л.Курбаса, [1917–1927]; Кн. і ст. про театр. діяльність Л.Курбаса та “Молодий театр”, [1917–1989] / Уклад. М.Г.Лабінський // Молодий театр. Генеза. Завдання. Шляхи / Упоряд., авт. вступ. ст. М.Г.Лабінський. – К., 1991. – С. 300-304.

277. **Володимир Голота**: Бібліогр. покажч. / Київ. держ. ін-т театр. мистецтва; Укл., авт. вступ. ст. Р.Я.Пилипчук. – К.: Толока, 2002. – 80 с. – Покажч. імен.: с. 76.

Бібліографічна інформація про Одеські сторінки життя і творчості Л.Курбаса.

278. **25 лютого** – 110 років від дня народження Леся Курбаса // Календар знаменних і пам'ятних дат Харківщини на 1997 рік / Харк. обл. універс. наук. б-ка, Харк. обл. юнац. б-ка. – Х., 1996. – С. 11-13.

279. **Друкований** зведений каталог україномовної книги державних бібліотек та музеїв України, 1798–1923. [Вип.] 2, 1901–1910 / Уклад. Р.С.Жданова, І.О.Негрейчук. – К.: Либідь, 2003. – 526 с. – Імен. покажч.: с. 350, 356.

Про публікацію новели “В гарячці” Л.Курбаса (псевдонім З.Мислевич) у 1906 р.

280. **Друковані** праці викладачів та співробітників Харківської державної академії культури (1947–1998): У 2 ч. Ч. 2: Бібліогр. покажч. / Харк. держ. акад. культури; Уклад.: С.В.Євсеєнко та ін. – Х., 2004. – 110 с.

Вміщено бібліографічну інформацію про творчість Л.Курбаса.

281. **Історія** міст і сіл Харківської області: Бібліогр. покажч.: [У 2 ч.]. Ч. 1. Харків і Харківська область / Харк. держ. наук. б-ка ім. В.Г.Короленка, Харк. обл. універс. наук. б-ка; Уклад.: Т.В.Гологорська, Н.Л.Манова, Н.І.Полянська. – Х., 2004. – 177 с. – Із змісту: Театр. – С. 163-166.

282. **Книжкові** джерела української біографістики у фондах Національної бібліотеки України ім. В.І.Вернадського: Матеріали до бібліогр. (середина ХІХ–ХХ ст.) / Нац. б-ка України ім. В.І.Вернадського. Ін-т біогр. дослідж.; Авт.-уклад. Т.В. Куриленко, Н.І.Мельник, О.М.Яценко. – К., 2004. – 365 с. – (Джерела укр. біографістики; Вип. 1). – Імен. покажч.: с. 278.

283. **Кулішенко А.І.** Літературно-творча та педагогічна спадщина Л.Курбаса в працях сучасників (огляд нової літератури) / А.І.Кулішенко // Культура України: історія і сучасність: Респ. наук.-теорет. конф., 26-28 жовт. 1992 р.: Тези доп. / Харк. держ. ін-т культури. – Х., 1992. – С. 250-252.

284. **Лесь Курбас**: (Указ. лит. за 1957–1987 гг.) / Харк. гос. науч. б-ка ім. В.Г.Короленко; Сост. А.В.Попов. – Х., 1988. – 32 с.

285. **Лесь Курбас** (Янович О.С.) (1887–1942) // Репресії 20-30-40-х і початку 50-х років на Україні: Наук.-допом. бібліогр. покажч. / Держ. іст. б-ка України. – К., 1942. – С. 81-83.

286. **Листи** до Приятелів. Кн. 1-176 (1953–1968): Сист. покажч. змісту / Нац. парламент. б-ка України; Наук. т-во ім. Т.Шевченка; Уклад. Є.Бабич, В.Патока. – К.; Нью-Йорк: Вид-во “Одигітрія”, 2002. – 162 с. – Імен. покажч.: с. 146.

Бібліографічні відомості про Л.Курбаса зі споминів Й.Гірняка.

287. **Іван Микитенко**: Л-ра про життя і творчість: У 2 ч. / Одес. держ. наук. б-ка ім. М.Горького; Склад.: Л.В.Арюпіна, І.В.Рикун. – О., 1993. – Ч. 1-2. Ч. 2. – Показч. імен: с. 128.

Бібліографічні відомості про взаємини І.Микитенка і Л.Курбаса, постановку вистави “Диктатура” на сцені театру “Березіль” у 1930 р.

288. **Основні** віхи творчого шляху Леся Курбаса: Бібліогр. виявлених ст., рец., інтерв'ю; Пер.; Прозові твори; Режисер. щоденник; Листи / Упоряд. М.Г.Лабінський, Ю.Бобошко // Березіль: Із творч. спадщини / Л.Курбас; Упоряд. і прим. М.Г.Лабінського. – К., 1988. – С. 490-496.

289. **Особові** архівні фонди Інституту рукопису: Путівник / НАН України. Нац. б-ка України ім. В.І.Вернадського; Кол. авт.: О.С.Боляк, С.О.Булатова, Т.І.Воронкова та ін. – К., 2002. – 766 с. – Імен. показч.: с. 705.

Відомості про архівні матеріали: листування Л.Курбаса з літературним критиком М.М.Могилянським у 1930 р., спогади літератора Н.В.Суровцової про Л.Курбаса у 1917–1927–1937 рр., публікації письменника, журналіста М.А.Шудрі (“Два листи Леся Курбаса до Катерини Лучицької”, 1981 р.; “Набриніли болем акорди. З режисерського щоденника Леся Курбаса” 1985 р.; Лесь Курбас: “Сни” 1991 р.; “Я вибираю “Березіль”. З віршів Бернсона” 1992 р.; літературний сценарій “Театр Леся Курбаса” (у співавторстві з М.Г.Лабінським).

290. **Лесь Танюк**: “Вітру не буде – треба гребти руками”: Біобібліогр. нарис / Нац. парламент. б-ка України; Ін-т л-ри ім. Т.Шевченка НАН України; Упоряд.: В.О.Кононенко, І.О.Негрейчук, Т.М.Сінькова. – К., 2003. – 148 с. – Імен.показч.: с. 135.

Відомості українського режисера, мистецтвознавця, письменника Л.Танюка про Л.Курбаса.

291. **Слово і час**: Сист. показч. змісту (1990–1999) / НАН України. Ін-т л-ри ім. Т.Г.Шевченка; Нац. парламент. б-ка України; Уклад.: Є.К.Бабич, Л.Ю.Коцирій, В.В.Патока. – К.: Стилос, 2002. – 288 с. – Імен. показч.: с. 263.

Бібліографічна інформація про виставу “Джіммі Хіггінс”, спогади про Л.Курбаса, про Центр Леся Курбаса.

292. **Театральний** Харків: Бібліогр. показч.: [У 3 вип.] Вип. 2 (1917 – 1945) / Харк. держ. наук. б-ка ім. В.Г.Короленка, Харк. обл. універс. наук. б-ка; Уклад.: Г.М.Єрофеева, Т.В.Гологорська. – Х., 1992. – 88 с.

293. **Українська** революція і державність (1917–1920 рр.): Наук.-бібліогр. вид. / НАН України. Нац. б-ка України ім. В.І.Вернадського; Уклад.: А.Л.Панова, В.Ф.Солдатенко, Л.В.Беляєва та ін. – К., 2001. – 816 с. – Імен. показч.: с. 716.

Бібліографічні відомості про роботу Л.Курбаса у Молодому театрі, спогади, у т.ч. цикл спогадів Й.Гірняка “На шляхах Леся Курбаса”.

294. **Український** письменник М.Куліш, 1892–1937: Бібліогр. покажч. / Харк. держ. наук. б-ка ім. В.Г.Короленка; Уклад. Т.Г.Шерстюк. – Х., 1993. – 67 с. – Імен. покажч.: с. 59.

Бібліографічні відомості про взаємини М.Куліша і Л.Курбаса, постановку п'єс письменника на сцені “Березіль”.

295. **Харків** ХХ століття: Бібліогр. покажч.: У 2 вип. Вип. 1. Історія міста Харкова (1900–2000) / Харк. держ. наук. б-ка ім. В.Г.Короленка; Уклад.: В.О.Ярошик, Н.І.Полянська, Т.В.Гологорська та ін. – Х.: Схід.-регіон. центр гуманіт.-освіт. ініціатив, 2003. – 800 с. – Імен. покажч.: с. 774.

296. **Гнат Мартинович Хоткевич**, 1877–1938: Бібліогр. покажч. / Харк. держ. наук. б-ка ім. В.Г.Короленка; Харк. спеціалізована муз.-театр. б-ка ім. К.С.Станіславського; Склад.: Г.М.Єрофєєва, Т.Б.Бахмет. – Х., 1994. – 93 с. – Імен.покажч.: с. 82.

Відомості про роботу Леся Курбаса у Гуцульському театрі (1912 р.), листування Л.Курбаса з Г.Хоткевичем.

Інформація про Леся Курбаса в Інтернет-ресурсах

297. **Аничкин Л.** Соловецкая голгофа Леся Курбаса [Електронний ресурс] / Л.Аничкин // Зеркало недели. – 2005. – 19-25 февр. (№ 6). – Режим доступу: <http://www.zn.ua/3000/3150/49248/>

298. **Анічкін Л.** Соловецька голгофа Леся Курбаса [Електронний ресурс] / Л.Анічкін // Укр.-польськ. інтернет-журн. – 2005. – 24 февр. – Режим доступу: <http://www.ukraine-poland.com/u/kultura/kultura.php?id=910>

299. **Вейгман С.** Расстрелянное возрождение [Электронный ресурс]: [Исполнилось 65 лет со дня расстрела украинских узников Соловецкой тюрьмы особого назначения (СТОИ) в карельском урочище Сандармох. Среди них – Л.Курбас] / С.Вейгман // Столичные новости. – 2002. – 5-11 ноябр. – Режим доступу: <http://cn.com.ua/N238/society/history/history.html>

300. **Видатні особи.** Лесь Курбас [Електронний ресурс]: [Із кн. Ю.Лавріненка "Розстріляне відродження"] // Від свята до свята. – Режим доступу: <http://www.sviatkujemo.iatp.org.ua/persons/kurbas.php>

301. **Гринишина М.** Ідеологічний прецедент "Народного Малахія" Миколи Куліша та Леся Курбаса [Електронний ресурс]: [Про виставу Л.Курбаса в "Березолі" за п'єсою "Народний Малахій" М.Куліша, 31 берез. 1928 р.] / М.Гринишина // Forbidden. – Режим доступу: http://www.etnolog.org.ua/vyd/studmyst/2004/N2_6/Art06.htm

302. **Губаренко І.** Дискурс Леся Курбаса на межі тисячоліть [Електронний ресурс] / І.Губаренко // Кіно-Театр. – 2001. – № 6. – Режим доступу: <http://ktm.ukma.kiev.ua/2001/6/kurbas.html>

303. **Дикань Ф.** Основоположнику українського авангарда Лесю Курбасу – 120 лет [Електронний ресурс] / Ф.Дикань // Медиапорт. – 2007. – 2 марта. – Режим доступа: <http://news.mediaport.info/culture/2007/39636.shtml>

304. **До 120-ї річниці від дня народження Леся Курбаса: Фотодокументи із фондів ЦДКФФА України ім. Г.С.Пшеничного: [Док. виставки on-line] [Електронний ресурс] // Архіви України: Офіц. веб-сайт Держ. комітету архівів України. – Режим доступу: <http://www.archives.gov.ua/Sections/Kurbas/>**

305. **Друбич Е.** Сто лет одиночества [Электронный ресурс] / Е.Друбич // Новый день. – 2007. – 2 апр. – Режим доступа: <http://www.new-day.com.ua/?id=984>

306. **Зірка Ю.** Дві кулі Леся Курбаса [Електронний ресурс] / Ю.Зірка // Майдан. – Режим доступу: <http://maidan.org.ua/static/mai/1156639850.html>

307. **Кипіани В.** Другого Курбаса у нас нет... [Электронный ресурс]: Цвет украинской интеллигенции 30-х расстреляли в Карелии / В.Кипіани // Кіріани: Режим доступа: <http://www.kipiani.org/plain.cgi?4>

308. **Клековкін О.** Десять тез про сакральний театр Леся Курбаса [Електронний ресурс] / О.Клековкін // Кіно-театр. – 2001. – № 6. – Режим доступа: <http://www.ktm.ukma.kiev.ua/2001/6/kurbas2.html>

309. **Клековкін О.** Лесь Курбас: система і метод [Електронний ресурс] / О.Клековкін // Національна Асоціація Українців. – Режим доступу: <http://www.mau-nau.org.ua/kong/Odesa/Book2/Art60.htm>

310. **Корнієнко І.** Лесь Курбас і духовні засади українського авангарду [Електронний ресурс] / І.Корнієнко // БОЯРКАІНФО. – Режим доступа: <http://business.boyardka.info.kiev.ua/journal/romangresik/152/7373/>

311. **Курбас Лесь** [Електронний ресурс] // Вікіпедія: Вільна енцикл. – Режим доступа: <http://uk.wikipedia.org/wiki/>

312. **Лесь Курбас** [Электронный ресурс] // БСЭ. – Режим доступа: <http://www.oval.ru/enc/38340.html>

313. **Лесь Курбас.** Знаменитый актер и режиссер. Соловки и Сандормох 1937 [Электронный ресурс] // "СоловкиЭнциклопедия": Портал. – Режим доступа: http://www.solovki.ca/camp_20/kurbas_solovki.php

314. **Лесь Курбас** [Электронный ресурс] // Добро пожаловать в Харьков. – Режим доступа: <http://kharkov.vbelous.net/famous/fam-art/kurbas.htm>

315. **Лесь Курбас і Харків** [Електронний ресурс] // Харківська державна наукова бібліотека ім. В.Г.Короленка. – Режим доступу: <http://korolenko.kharkov.com/curbas.htm>

316. **Лесь Курбас (1887–1937)** [Электронный ресурс]: Биогр. // АСКА-жизнь. – Режим доступа: http://aska-life.com.ua/people/Les_Kurbas.html

317. **Лесь Курбас** увековечен в монете [Электронный ресурс] // Лига. Новости. – 2007. – 26 февр. – Режим доступа: <http://news.liga.net/news/N0708855.html>

318. **Кучеренко М.** Лесь Курбас – реформатор театру [Электронный ресурс] / М.Кучеренко // Народне слово. - 2007. – 22 лют. – Режим доступа: http://www.slovo-unp.com/index.php?subaction=showfull&id=1172163554&archive=1172746850&start_from=&ucat=6&do=archive

319. **Не бандерівець...** Харків'янам нагадаємо про Курбаса [Электронный ресурс] // Новини в Україні. – 2006. – 6 груд. – Режим доступа: http://news.uaclub.net.ua/10_10725.html

320. **Пасюта А.** Лесь Курбас умирал дважды [Электронный ресурс] / А.Пасюта // Комсом. правда. – 2007. – 1 марта. – Режим доступа: <http://www.kp.ua/daily/010307/1515/>

321. **Пятецкая Ю.** Чужой среди своих: Лесь Курбас [Электронный ресурс] / Ю.Пятецкая // Журн. культ. сопротивления “ШО”. – 2007. – № 4. – Режим доступа: <http://sho.kiev.ua/article/403>

322. **Стрепетова П.** Последний спектакль Леся Курбаса на харьковской сцене: [Пьеса Н.Кулиша “Маклена Граса” была поставлена в театре “Березиль” осенью 1933 г.] [Электронный ресурс] / П.Стрепетова // Харьков – Что? Где? Когда? – Режим доступа: <http://inform.kharkov.ua/index.php?name=Theatre&op=article&sid=29>

323. **Трофимов Н.** В Харькове проходит Международная конференция «Лесь Курбас – человек театра» [Электронный ресурс] / Н.Трофимов // Новый регион. – 2007. – 26 марта. – Режим доступа: <http://www.nr2.ru/kharkov/111120.html>

324. **Чалый С.** Легенда о “Молодом театре” [Электронный ресурс] / С.Чалый // ГазетаUA. – 2006. – 7 мая. – Режим доступа: <http://gazetaua.com/ru/7/8638/>

325. **Чуйкова Т.** Арест, Соловки, расстрел, пантеон... [Электронный ресурс]: [О восстановлении пантеонмогилы на 13-м гор. кладбище, где покоятся жена и мать Л.Курбаса] / Т.Чуйкова // Объектив-Но. – 2007. – 29 марта. – Режим доступа: [http://www.objectiv.tv/gazeta/12_\(316\)/187.html](http://www.objectiv.tv/gazeta/12_(316)/187.html)

326. **Чуйкова Т.** Пантеон-могила семьи Леся Курбаса [Электронный ресурс] / Т.Чуйкова // Медиа группа “Объектив”. – 2007. – 17 марта. – Режим доступа: <http://www.objectiv.tv/270307/1261.html>

327. **Шевченко С.** Лесь Курбас: «Силу нації не можуть вбити ніякі декрети»: Из розсекречених архівів [Электронный ресурс] / С.Шевченко // День. – 2005. – 29 жовт. – Режим доступа: <http://www.day.kiev.ua/151537/>

328. **Шерех Ю.** Друге народження "Народнього Малахія" [Електронний ресурс]: [Вистава Л.Курбаса "Народний Малахій"] / Ю.Шерех // Memorial. – Режим доступу: <http://www.memorial.org.ua/education/write/kulish/8.htm>

329. **Шкарабан М.** Релігійні впливи на театральні системи й методи ХХ століття [Електронний ресурс]: [У т. ч. і на театр Л.Курбаса] / М.Шкарабан// Новий Акрополь: Культурна асоціація. – Режим доступу: <http://newacropolis.org.ua/ru/mif2003.htm/shkaraban441.htm>

Іменний покажчик

- Андрощук Т. 115
Аничкин Л. (239), 297, 298
Анничев А. 75, 79
Арсенич П.С. 175
Арюпіна Л.В. 287
Ахметелі С. (172)
- Бабич Є. 286, 291
Багрій Р. 116
Бажан М. 205
Барсегян О. 230
Бахмет Т.Б. 296
Бернс Р. (289)
Беляєва Л.В. 293
Білецький П.О. 152, 168
Білокінь С. 179
Блюмнер Р. 62
Бобошко Ю.М. 156
Боляк О.С. 289
Бондар І. 180
Бондарева Н.М. 118-121
Бондарчук С.К. (61), 147, 223
Борис И.А. (236)
Борисов М. 66
Бородін В.С. 150
Бородулин В.И. 88
Бортник Л. 122
Брайчевська О.А. 111
Брехт Б. (212)
Бригада А. 123
- Брюхнер Г. (46)
Бузько Д. 70
Булатова С.О. 289
- Валаєв Р. див.
Галіат-Валаєв Р.
Василько С. 222
Вежбовська Л.Р. 76
Вейгман С. 299
Величко Ю. 181, 182
Верстюк В. 100, 123
Верхавецький В. (262)
Вирста А. 152, 168
Віднянський С. 100
Волицька І. 125
Воронкова Т.І. 289
- Гайдабура В. 183
Галіат-Валаєв Р. 184-186
Галкін Г.С. 252
Гальбе М. (264)
Гірняк Й. (211, 220, 286, 293)
Глущенко Є. 244
Гогоберідзе Є. (262)
Гоголь М. (176)
Голобородько Я. 77, 187, 218
Головінов В.П. 166
Гологорська Т.В. 281, 292, 295
Голота В. (277)
Голубцова Л.Ф. 126

Гомон П.Л. 166
Горбенко А.Ф. 127
Горбик В.О. 111
Гордєєв С.І. 128, 206, 207, 231, 232
Горкин А.П. 88
Гринишина М. 301
Грільпарцер Ф. (223, 264)
Губаренко И. 233, 302
Гусев А.А. 88

Дашківська Л.А. 156
Дейч О. 110
Дзюба І. 92, 124
Дикань Ф. 303
Довженко О. (214)
Драк А. 208
Дубова Л.Л. 209
Друбич Е. 305
Дутчак Г. 129
Дьомін О. 130

Євсеєнко С.В. 280
Єрмакова Н. 131, 132
Єрофеєва Г.М. 292, 296
Єфименко Н. 78

Жданова Р.С. 279
Жицька Т. 210
Жолдак К. 242
Жук М.І. 253
Жулавський Є. (223)

Замана О. 212

Зінкевич О. 144
Зірка Ю. 306
Злобин Г.К. 247

Іванюк О. 101

Йогансен М. (61)

Казанская А. 133
Капельгородська Н. 244
Карнацевич В.Л. 86
Киктева Т. 79, 213
Киселева Л. 239
Клапчук С.М. 74, 197
Клековкін О. 309
Ключко А. 188
Коваленко Г. 134
Коваленко Е. 240
Козак Б. 80, 143
Кокин С.А. 169
Кононенко В.О. 290
Конькова І.П. 135, 136
Корінний М.М. 89
Корнієнко Н. 81, 92, 137-141, 176, 240-242, 310
Коробов Д. 243
Костюк О.Г. 152, 168
Коцирій Л.Ю. 291
Кроммелінк Ф. (19)
Кроп Т. 82
Крупчан С. 101
Крупчан Т. 101

Крушельницький М. (77, 103, 213, 232, 243)

Кудрицький А.В. 90

Кузякіна Н. 189, 189а, 214

Куліш М. (77, 119, 138, 163, 170, 172, 187, 199, 217, 218, 252, 294, 301)

Кулішенко А.І. 142, 283

Курбас Л. 1-72, (73-330)

Куриленко Т.В. 282

Куріцин Б. 217

Кучеренко М. 318

Кучменко Е.М. 93

Кушнарьов Є. 238

Лабінський М.Г. 2-56, 58, 60-66, 94, 147, 202, 223, 255-259, 263, 264, 275, 288, 289

Лавріненко Ю. 300

Левицька О. 104

Левченко Т. 95

Лессінг Е. 63

Литко А. 96

Лоренцо Б. 67

Лукашов В.А. 190

Лук'янова Л.Н. 226

Лучицька К. (289)

Львов-Анохин Б. 145

Лягущенко А. 97

Мазур Н. 146

Манова Н.Л. 281

Мануйлович С.А. 223

Марочко В.И. 169

Маслобойщиков С. 140

Медведева Н.Д. 245

Межова Н.Г. 157

Мейерхольд В. 205

Мелешкіна І. 98

Меллер В. (261, 262)

Мельник Н.І. 282

Мельничук Г. 99

Мемова Н.Г. 157

Микитенко І. (287)

Мироненко Ю. 234

Миславский В.Н. 177

Мислевич З. див.

Курбас Л.

Михоєлс С.М. (137, 221)

Мишанич О.В. 150

Мовчан О.Н. 100, 169

Могілянський М.М. (289)

Мушкудіані О.Н. 148

Негрейчук І.О. 279, 290

Новиков А.О. 149

Нятко П.М. 223

Обюртен В. 65

Олененко Ю.А. 247

Олесь О. (28)

Орищук В. 246

Остафійчук В.Ф. 74, 197

Очкурова О.Ю. 87

Павленко Н.В. 150, 216

Панова А.Л. 293

Пасюта А. 102, 320

Патока В. 286, 291
Первомайський Л. (55)
Петрицький А.Г. 254
Пилипчук Р.А. 277
Підкова І. 103, 117
Плющ Л. 151
Поліщук В. (61)
Полянська Н.І. 281, 295
Попов А.В. 284
Попович М. 92
Поспелов О.О. 152
Працьовитий В. 103
Прокопенко І.Ф. 167
Прокопенко Т.М. 153-155
Пуха Л. 178
Пятецкая Ю. 321

Ревуцький В. 144, 217
Репринцев В.Ф. 124
Рикун І.Е. 287
Романовський В. 105, 236
Рудычева І.А. 87
Румянцева І. 106
Русабров Е.Т. 158

Саковская Л. 245
Салтиков М. 67
Самійленко П.Н. 223
Свободин А. 159
Седунова Е. 107, 160-162, 191
Семенко М. (61), 147
Сердюк Л. 224, 225
Сердюк О.В. 157

Синько О. 244
Сінклер Е. (60)
Сінькова Т.М. 290
Скалій Р. 108, 192, 193
Скляренко В. (262)
Скопненко О. 101
Скуратовський В. 163
Смолич Ю. (61)
Смолій В. 100
Софокл (31, 223)
Советов І. 194, 195
Солдатенко В.Ф. 293
Стабовий І. 69
Станішевський Ю.О. 156
Стешенко І. (211)
Стрепетова П. 322
Стуруа Р. (172)
Суворова Н.Г. 164, 237
Сулима М. 1
Суровцова Н.В. 226, (289)

Таїров О.Я. (216)
Танюк Л. 109, 110, 198-201, 215, (290)
Тасін Г. 72
Терещенко А.К. 168
Тихонова І. 219
Тичина П. (61)
Тронько П.Т. 247
Трофимов Н. 323

Уайльд О. 64
Українка Леся (223)

Харченко Т.Н. 87
Ходоровський М.Д. 111
Хомайко Ю. 96, 112
Хоткевич Г. (175, 219, 296)

Цвілюк С. 203

Чайка В. 170
Чалый С. 324
Чепалов А.И. 220, 251
Черкалін В. 204
Черкасенко С. (210)
Черкашин Р. 113, 227, 228
Чернета М. 104
Чехов А.П. (169)
Чечель Н. 171, 221
Чистякова В. (206, 207, 227, 228, 231, 232, 244)
Чишко В.С. 111
Чуйкова Т. 250, 325, 326

Шевченко В.В. 89
Шевченко С. 327
Шевченко Т.Г. (150, 169)
Шерех Ю. 172, 229
Шерстюк Т.Г. 294
Шило О.В. 157
Шкарабан М. 329
Шот М. 173
Шудря М.А. 58, 202, (289)
Шуст Р. 103, 117

Яничева В. (244)
Янович О.С. див.
Курбас Л.
Яровий Л. 174
Ярошик В.О. 295
Яценко О.М. 282

Лесь Курбас: театральна неомістерія Методично – бібліографічні матеріали

*"Якщо є Лесь Курбас - є український театр".
Корнієнко Н.М.*

Сучасне мистецтво, як і мислення людини, втратило цілісність і гармонійність, стало полістилістичним і синтетичним, відмовилося від канонізації і нормативності. В різних системах життя склалися різні художні системи, але існує певна схожість культурних процесів. Енергія сучасного сприйняття, художня чутливість, інформаційний бум, небачені комунікативні можливості, освоєння космосу сприяють універсалізації свідомості. Людина ХХ століття відчуває себе частиною Всесвіту, уособленням енергії ноосфери.

Українське мистецтво, глибоко вкорінене в історичну пам'ять свого народу, було традиційно відкритою художньою системою, побудованою на синтезі східних і західних мотивів.

На території сучасної України протягом багатьох століть відбувалися складна міграція народів, взаємовплив різних культур.

Отакий-то Перебендя,
Старий та химерний!
Заспіває весільної,
А на журбу зверне.
(Тарас Шевченко)

Взаємовплив західних та східних культур на українському ґрунті позначився на художній символіці та поетиці, духовних та філософських пошуках. Показові в цьому плані український національний одяг, народні танці й пісні, українська архітектура. Східна медитативність виявляє себе в споглядальності українця, в його своєрідній рефлексії, схильності до бурлеску та самоіронії, в його здатності мріяти або жартувати з сумним обличчям, в його то поривчастому, то плавному, то майже нерухомому танці і, нарешті, в ритуально-поетичному ставленні до води. Східна езотерика - у знакових абстракціях українських писанок та рушників, у символах умовностей театру Лесея Курбаса. З естетикою традиційного східного театру певною мірою пов'язані Курбасова ідея театального синтезу та поширений в Україні монтажний принцип побудови сценічного дійства.

Так годі спать! Виходьте на дорогу
Людині гімн, Людині, а не богу!
Майбутньому всю душу - славний дар!
Горіть! Дивіться сонцю просто в вічі!
Бо стогне світ од «геніїв-нездар»,
І жить самі не будете ви двічі ...
(Павло Тичина)

Нове покоління митців, здебільшого спершу захоплене активністю більшовиків, не дивлячись на показну декларативну революційність, насправді вступає в діалог із всесвітніми й національними культурними традиціями. Основою репертуару багатьох театрів країни стає національна російська та зарубіжна класика, яка інтерпретується в дусі, співзвучному революційній епосі. Наполегливі пошуки сучасного прочитання класики взагалі характерні для театру 20-х років.

Класична трагедія була на часі. Проблеми трагедійного спектаклю цікавили багатьох діячів як «лівого», так і «академічного» театру.

У післяреволюційному українському театрі трагедійні спектаклі створюють режисери старшого. (П. Саксаганський) і нового (Л. Курбас, Г. Юра, Б. Тягно) поколінь.

Український театр прилучався до шедеврів світової драматургії, а вони, у свою чергу, набували в українській сцені особливої побутової достовірності і гостро

сучасного звучання.

Лесь Курбас і Гнат Юра, ставлячи класику, використовували не стільки художній досвід своїх безпосередніх попередників, скільки традиції народного мистецтва, ярмаркового дійства.

Трагедійна тема та класична драматургія, співзвучна революції, безумовно, привертала увагу не тільки Саксаганського. Лесь Курбас - яскрава зірка на театральному обрії тих років, ставлячи класичну трагедію, прагнув до філософського осмислення сучасної дійсності. (Тут доцільно зауважити, що Курбас навчався на філософському факультеті Віденського, а потім Львівського університетів). Народження нового українського театру звичайно, пов'язують зі створенням «Молодого театру». Лесь Курбас - актор Театру М. Садовського, який приїхав із Галичини 1916 року і був глибоко обізнаний з європейськими ідеями оновлення театру, очолив групу випускників Київської музично-драматичної школи, молодих мрійників і ентузіастів, і організував з ними студію, а потім театр. «Наша поява тісно зв'язана з розвитком української інтелігентської думки», - писав Курбас у 1917 році. Курбас будував свій театр, орієнтуючись на світову класику і нову українську драматургію. Зарубіжні враження і книжкові знання поєдналися з досвідом роботи в українському театрі, з життєвими спостереженнями і роздумами українського інтелігента в революційну епоху.

Курбас захоплювався пошуками пластичних принципів режисури, створенням нової акторської техніки, використанням художніх стилів минулого. Він опановує закони східного театру, планує до постановки п'єсу давньоіндійського драматурга Калідаси «Сакунтала». В ці роки режисер прагне до поетичного спектаклю, до синтетичного видовища, пройнятого музичним ритмом.

Курбас хотів пізнати закони сучасного сценічного мистецтва, знайти нові засоби театральної виразності засобів.

Звертаючись до джерел ігрового мистецтва, до стародавніх театральних культур, Курбас вважав, що театр здатен відродитися лише із самого себе, мобілізуючи свої внутрішні можливості, що актор і режисер - володарі сцени. Головне завдання полягало, на думку Курбаса, у тому, щоб виховати універсального актора - інтелектуала, «розумного Арлекіна» (термін Курбаса); кожного разу знаходити точну й оригінальну образну форму для художнього втілення своїх ідей. Актору важливо вміти співвідносити себе, свою пластику зі сценічним простором і часом, а імпровізацію з точним малюнком ролі. Театральність режисерського мистецтва Курбаса загальновідома. Його пошуки органічно входять у контекст художніх ідей того часу. Риси романтики і експресіонізму споріднюють Курбаса з Вахтанговим.

У класичних формах, що були властиві давньогрецькому мистецтву, Лесь Курбас шукав ідеал спокою і краси, внутрішньої гармонійної цілісності та завершеності, які протистояли б сум'яттю передреволюційних років і першого року революції. Курбаса цікавила знаково умовна мова давньогрецького театру, відсторонено - магічне, надбуденне тривання еллінського актора. Афінська культура приваблювала художника «цивілізованістю» широких народних верств, що ставало для нього моделлю майбутнього нового суспільства.

Курбас шукав стиль античної трагедії в гармонійних музично-пластичних формах: музиці поетичного слова, людського голосу, експресивно - стилізованому, дещо умовному і патетичному жесті, русі, гармонії ліній, фарб і світла. Головною дійовою особою спектаклю Курбас зробив хор трагедії - чутливу совість і глибоку мудрість еллінського демосу - і використав прийом відкритого спілкування акторів із залом через хор, який став у спектаклі ніби посередником між трагічним протагоністом і глядачем.

«Ми запліднені сонцем, і вітром, і штормом, і небом, де удар на удар - над нами двобій блискавиць. Океан! Океан! Я краплина в тобі. Я хвиля в тобі. Я серце в тобі, і прибоєм - у берега ребра ... Батьку мій океан! ти лежиш горілиць. Ти на ноги стаєш - ми з тобою у бурю знялись» - писав український поет Леонід Первомайський про революційне покоління:

Пригадуєте, скількох мрійників знає Історія? Одні хотіли створити *perpetuum mobile*, інші - єдине для всіх есперанто, треті - поселити в океані нову цивілізацію; були й такі, що готували для майбутнього людства Марс чи Місяць, або створювали (і зрештою створили!) емоційного й інтелектуального людину-робота, спроможного вирішувати власну долю за власним "рішенням".

Театрові теж ніколи не бракувало мрійників.

Існує невловимий зв'язок між театром як одномоментним, міражним мистецтвом, що народжується і зникає у вас на очах, і однією з найдавніших традицій, про яку сказав ще Плутарх.

Дещо подібне існує в театрі. Його слово-буква спопеляється, випаровується у повітрі сцени, як подих і жест, - і ніколи більше вони не можуть бути висловленими так само. Невидимий, згаслий, відданий відлунню світ виявляється найстабільнішим і явним - вічним. У єдності перебування "тут-і-зараз" - умова загадкової невикривленості того світу театру, в якому ви перебуваєте. Все "тут-і-зараз" рукотворне, думкотворне, - завтра все буде іншим. Інша істина, інше пережиття, інша проблема. Рівень митця, котрий передає, і рівень глядача, котрий сприймає, як і у випадку з піфагорійцями, - умова невикривлення.

Таке поєднання вічного й тимчасового перетворює театр на *perpetuum mobile* життя. І тисячі сумнівів у вітальній силі театру, що до них періодично апелює історія.

Звичайному смертному сьогодні важко визначити для себе, хто такий Лесь Курбас. Талант регіонального масштабу? Геній? Тоді виникає цілком обивательська спокуса - виміряти: геній чого? України, Радянського Союзу, Європи etc?

Лесь Курбас - видатний режисер, актор, драматург, публіцист, перекладач, Олександр Степанович (Лесь) Курбас жив і працював в Харкові з 1926 по 1933 роки..

Саме тут розцвів його талант режисера-новатора, теоретика і педагога. Він створив свій театр «Березіль» (з старослов'янської - «март»), що відомий нині усьому світу, як початок весни сучасного театру. А самого Курбаса вважають, і не випадково, навряд чи не першим театральним авангардистом. Його ювілейні дати відзначаються за рішенням ЮНЕСКО в усьому світі.

«Березіль» був створений чудовим режисером-новатором Лесем Курбасом у 1922 році, а в 1926 році театр перебрався з Києва в Харків. Тепер театр мав статус столичного, і розташувався в будинку колишнього театру Синельникового, який відремонтували і модернізували, удосконаливши сцену і надбудувавши над глядачевий залом декорацій . У трупі театру входили тоді чудові актори А.М. Бучма, М.М. Крушельницький, В.Н. Чистякова, Л.М. Гаккебуш, Н.М.Ужвій, Д.И.Антонович, Л.Ф.Дубовик, И.И.Гірняк і інші. У Харкові навколо театру відразу став збиратися цвіт української культури — П.Г.Тичина, М. Семенко, Остап Вишня, М.Г.Кулиш, Ю.І.Яновский, Ю.К.Смолич, М.П.Бажан, В.Г.Меллер і інші.

Театральна естетика, що сформувалася, Л.Курбаса заперечувала прийоми українського побутового театру, протиставляла їм метафоричність, гостроту і філософську спрямованість постановок. Це була особлива, карнавальна умовність, що сполучила елементи балагана, лубка, гротеску з високою психологічною вірогідністю акторського виконання. Спектаклі Курбаса відрізнялися яскравістю, барвистістю, винахідливістю художнього оформлення, над яким працювали такі видатні художники, як А.Г.Петрицький і В.Г.Меллер. На сцені йшли п'єси українських і зарубіжних авторів.

Але справжній розквіт театру пов'язаний з поставленими Курбасом добутками М.Кулиша. Театр знайшов у його обличчі «свого» автора. Спектаклі «Мина Мазайло», «Маклена Граса», «Народний Малахій» назавжди увійшли в скарбницю українського театального мистецтва. Однак гострі, спірні постановки Л. Курбаса викликали різке несприйняття з боку ортодоксально настроєних критиків, і, оскільки будь-які дискусії з питань мистецтва відразу переводилися в ідеологічну площину, Курбаса обвинуватили в

насадженні ворожих поглядів, у політичних помилках, відсторонили в 1933 році від керівництва театром і репресували. Він загинув у таборі, а «Березіль» фактично розпався. Уціліла частина колективу трупи на чолі з М.М.Крушельницьким та І.А.Мар'яненко намагалася всіма силами зберегти творчу спадщину Курбаса, продовжити його традиції.

У 1935 році театр став називатися «Харківським українським драматичним театром ім. Т.Г. Шевченка»; а в 1989 році на фасаді будинку встановили меморіальну дошку в пам'ять про Леся Курбаса роботи скульптора С.А.Якубовича.

Фасад будинку збережений у том вигляді, який додав йому наприкінці ХІХ століття архітектор Б.Г.Міхаловський. Була організована «Мала сцена» театру, і їй знову повернули славне ім'я «Березіль». У репертуар "Малої сцени" і нині входять спектаклі по п'єсам М.Куліша, що не втрачають і сьогодні гостроти і свіжості, якими і нині насолоджується публіка. Це - кращий пам'ятник незабутньому Лесю Курбасу.

З метою популяризації творчості Леся Курбаса пропонуємо провести в бібліотеках книжкові виставки, тематичні перегляди літератури, години цікавих повідомлень, інформіни, читацькі конференції, літературно - музичні вечори, під такими назвами :

Лесь Курбас: Репетиція Майбутнього

"...Зворот прямо до Європи і прямо до себе..."

Новий український театр

Театральна неомістерія

Актор як метафізична проблема

Про пошуки сучасної форми та про нерозгадані стихії душі

"Виразна людина" та "розумний арлекін"

Ляльки і маріонетки

Мистецтво і життя - архетип діалогу

Сценічне Я і "потік свідомості"

Свобода культури і спокуси ідеології

Останній "вільний" шедевр Леся Курбаса, або "велика депресія" в Польщі

Тричастинна модель світу

Фантастичний реалізм

Я вибираю "Березіль"...

Трагедія Леся Курбаса

"Музичне" в театрі Леся Курбаса

Додаток 1.

Лесь Курбас і новий український театр:
Від «модернізму» до «фантастичного реалізму»
Книжкова виставка

Іде Лесь Курбас, а за ним іде нова доба... А з-під ступнів його іскри викреслюються. Іскри ті обертаються в режлабораторії, в театральні студії, в нові етапи українського театрального мистецтва...

Остап Вишня

Розділ 1. Курбас і традиції театру корифеїв.

Репертуар треба складати з оригінальної драматургії. Але вчитися режисер краще зможе

на власних інсценізаціях.

Л. Курбас

Розділ 2. Самобутній педагог.

Мистецтво – площа, на якій
завершується наше загальне об'єднання

Лесь Курбас

Розділ 3. Лесь Курбас і кінематографія.

Курбас ... використав кіно як засіб
експресивного діяння на театрі

О. Перегуда

Бути корисним своєму народові
Книжкова виставка

І режисер, і актор повинні відчутти
матеріал, сприйняти його природою ... і
відтворити це в простій, але не
спрощеній образності”

Лесь Курбас

Розділ 1. «Березіль» – символ новаторства.

Я вибираю березіль, -
Він ламає все старе,
Пробива новому місце...

Б'єрнсон

Розділ 2. У вирі творчих шукань.

Театр виповнюється курбасівщиною. У
праці потрібен новий дмух, новий
протяг. Інша воля, ініціатива, навіть
техніка повинні впасти на мій театр... Я
буду радий, коли мій театр стане
експериментальним полем.

Лесь Курбас

Розділ 3. Скарби великого майстра.

Основне – це самовизначення громадське
в житті й мистецтві. Якщо твоє
покликання – театр, то в якому саме
театрі ти хочеш жити і працювати?

Лесь Курбас

Список використаної літератури

1. [Лесь Курбас] // Укр. театр.- 1997.- № 1.- 32 с.:
Випуск номера присвячено 110 річниці від дня народження Леся Курбаса та 75-річчю
з дня створення ним театру "Березіль".
2. Бажан М. У світлі Курбаса / М.Бажан // Вітчизна. - 1982. - №10. - С. 118-150.
3. Вежбовська Л.Р. Лесь Курбас: Перетворення світу силою мистецтва /
Л.Р.Вежбовська // Культура. Сучасність. Альманах. - 2003. - №1. - С. 83-91.
4. Волицика І. Театральна юність Леся Курбаса (проблема формування творчої
особистості) / І. Волицика - Львів: Ін-т народознавства НАН України, 1995. – 152с
5. Горбенко А.Г. Харківський державний ордена Леніна академічний український
драматичний театр ім. Т.Г.Шевченка / А.Г.Горбенко. - К.: Мистецтво, 1979. - 200 с.
6. Губаренко І. Дискурс Леся Курбаса на межі тисячоліть / І.Губаренко // Кіно -
Театр. - 2001. - №6. - С. 34-39.
7. Запорожець О. Уроки: спогади про Леся Курбаса / О.Запорожець // Київ. -
1987. - №2. - С. 141-146.
8. Клековкін О. Олесь Курбас: система і метод / О.Клековкін // Укр. театр. - 1999.
- №4. - С. 27-30.

9. Корниенко Н. Лесь Курбас / Н.Корниенко // Театр. - 1968. - №4. - С. 65-68.
10. Корнієнко Н.М. Лесь Курбас: етична енергія театру / Н.М.Корнієнко // Філософ. і соціол. думка. - 1989. - №1. - С. 93-103.
11. Курбас Л. Из творческого наследия / Л.Курбас // Театр. - 1987. - №9. - С. 55-60.
12. Курбас Лесь (Олександр-Зенон) Степанович // Укр. культура.- 2000.- № 4.- С. 26.
26. Про життєвий і творчий шлях українського режисера, театрального діяча, актора, народного артиста республіки з 1925 р.
13. Лесь Курбас у театральній діяльності, в оцінках сучасників, документи. - Балтимор-Торонто: Смолоскип, 1989. - 1026 с.
14. Лесь Курбас: Система і метод // Укр. театр.- 1998.- № 1.- С. 27-30; №2.- С.19-22; №3.- С.29-31. Процес формування Л.Курбасом нової художньої системи.
15. Лесь Курбас: спогади сучасників. - К.: Мистецтво, 1969. - 359 с.
16. Лесь Курбас: Статті и воспоминания о Лесе Курбасе. Литературное наследие. - М.: Искусство, 1988. - 463 с.
17. Лесь Курбас: Статті и воспоминания о Лесе Курбасе. Литературное наследие / Сост.: М.Г.Лабинский, Л.С.Танюк. - М.: Искусство, 1987. - 463 с.
18. Малюшицкая Н.В. Психологические аспекты театрального творчества Лесь Курбаса / Н.В.Малюшицкая // Наука і освіта. - 2000. - №4. - С. 59-60.
19. Масоха П. "О, якби можна було в ті часи "Березолеві" стати на шлях суто експериментального театру..." / П.Масоха // Сучасність. - 2002. - №3. - С. 131-136.
20. Новиков А.О. Слобожанський драматичний театр. Нариси історії. - Х.: ХДПУ, 2002. - С. 92-102.
21. Павленко Н. Тернини і зірки творчості. Курбас і Таїров у пошуках TERRA INCOGNITA у театральному мистецтві / Н. Павленко // Березіль. - 1994. - №8. - С. 153-163.
22. Плетнев А. У истоков Харьковского театра / А.Плетнев. - Х.: Харк. кн. изд-во, 1960. - 162 с.
23. Степанов Б. Настроювач душ / Б. Степанов // Вітчизна. - 1967. - №12. - С. 169-176.
24. Танюк Л. Талан і талант Лесь Курбаса // Наука і сусп-во.- 1989.- № 5.- С.16-20.
25. Український театр ХХ століття / Редкол.: Н. Корнієнко та ін. – К.: ЛДЛ, 2003. - 512 с.
26. Харківський державний ордена Леніна Академічний український драматичний театр ім. Т.Г.Шевченка. - К.: Мистецтво, 1972. - 75 с.
27. Черкашин Р.А. Лесь Курбас: "Я принял это молча..." / Р.А.Черкашин // Театр. 1989. - . - 120-143.
28. Чечель Н. Українське театральне відродження: Захід. класика на укр. сцені.- К.: Наук. думка, 1993.- 143 с.
29. Шерях Ю. Лесь Курбас: Харків / Ю.Шерях // Сучасність. - 1993. - №12. - С. 44-52.
30. Ключко А. . Лесь Курбас: моя страница закончена... / А. Ключко. // Слобода. – 2004. – 5 октября. – С. 6.
31. Величко Ю. Геній перед судом невігласів / Ю. Величко // Слоб. край. – 2003. – 7 жовтня. – С. 4.
32. Лесь Курбас (літературна сільвета) // Розстріляне відродження: Антологія 1971-1933: Поезія – проза – драма – есей / Упорядкув., передм., післямова Ю. Лавріненка; Післямова Є. Сверстюка. – К.: Смолоскип, 2002. – С. 887-902.
33. Шляхи "Березоля" // Розстріляне відродження: Антологія 1971-1933: Поезія – проза – драма – есей / Упорядкув., передм., післямова Ю. Лавріненка; Післямова Є. Сверстюка. – К.: Смолоскип, 2002. – С. 903 – 917.
34. Корниенко Н. Лесь Курбас и духовные основы украинского авангарда / Н. Корниенко // Зеркало недели. – 2007. - № 4. – С. 20; № 5. – С. 20.

35. Гордеев С.І. Валентина Чистякова – легенда української сцени. – Х.: ХДАК, 2003. – 100 с.

ПРО ФЕСТИВАЛЬ НЕДЕРЖАВНИХ ПРОФЕСІЙНИХ ТЕАТРІВ «КУРБАЛЕСІЯ»

(Оглядова довідка за матеріалами періодичних видань).

У осені багато прикмет. Хтось по осені “курчат рахує”, хтось збирає врожай, а хтось з нетерпінням чекає відкриття нового театрального сезону. Осінь 2003 року для харків'ян ознаменувалась ще однією подією – відкриттям Першого фестивалю професійних театрів-студій “Осінні бенефіси”.

Жовтень... Театр... Харків...

Неможливо позбутися надокучливої думки: Харків завжди був багатий на незалежні театральні колективи, різноманітні за естетикою і формою. І розвиток театральний “процесу” було видно саме в їх розмаїтті і пошуках, нинішніх і майбутніх спрямувань. Так що час для проведення фестивалю вибрано не випадково, хоча про це ніхто і не говорив...

5 жовтня 1933 року після чергового показу спектакля “Маклена Граса” відбулося засідання колегії Наркомпросу УСРСР по справі Леся Курбаса. Його було звинувачено в “українському націоналізмі” і відсторонено від керівництва театром. Наступного дня постанову було зачитано на художній раді “Березолу”. Сталося це сімдесят років тому, але від цього факту не можна відмахнутися, а тим більше забути... [7].

Фестивалів, у тому числі й театральних, у місті проходить чимало. Але цей, взагалі, перший такого роду в Україні. Проходив він з 13 по 26 жовтня 2003 року під патронатом управління культури Харківської міської ради і Харківського міжрегіонального відділення Національної спілки театральних діячів України. У Харкові працює близько 20 незалежних професійних театральних колективів і фестиваль “Осінні бенефіси” став першою спробою оцінити їх творчий потенціал.

«Нам показалось, что театры, которые в основном базируются в Доме актера, не имеют выхода на уровень широкого общения со своим зрителем,- сказал идейный натхненник фестивалю Ігор Олександрович Борис – заслужений діяч мистецтв України, голова національної міжрегіональної СТД. – У каждого из этих профессиональных театров-студий – а их чуть меньше двадцати – свое лицо. Они разные по жанрам, видам, эстетическим направлениям ... Мы очень надеемся на то, что фестиваль станет ежегодным. И очень скоро, как подсказывает мне интуиция, театры сами захотят внедрить в него что-то свое, будь то новый эстетический ход или давно забытый художественный поиск. Потому что люди, работающие в театрах-студиях, - фанаты. А это главное» [7].

У роботі фестивалю брали участь дванадцять харківських професійних театрів-студій і Белгородський музичний дитячий театр, - гість “Осінніх бенефісів”, який на сцені Харківського театру музичної комедії показав виставу “Тілі – Тілі – Тілі – Бом!” за С. Маршаком. А проходив фестиваль переважно у Будинку актора.

Відкриття першого міського фестивалю театрів – студій «Осінні бенефіси» проходило особливо, з вигадкою, по-театральному. Ще на підході до Будинку актора публіку зустрічали «ряжені» – студенти Академії культури, вручаючи кожному, хто хотів потрапити всередину, «Маршрутний лист для почесного глядача». Крокуючи запропонованим маршрутом, глядач клявся в любові до вішалки, з якої починається театр, вдихав запах куліс, попадав під світло театрального прожектора, демонстрував ерудицію в касі, обіцяв добре поводитися в буфеті – і тільки «після проходження всіх стихій» отримував право на вхід і «Сертифікат зрілості почесного глядача» терміном дії на рік та «Посвідчення дійсного глядача». Такий же «капустянський» дух панував на сцені й у залі, об'єднаних у єдине ціле волею ведучих – режисерів Степана Пасічника і Володимира Гориславця. Їм допомагала загадкова Муза, з

волі якої шановні режисери й директори театрів змушені були напружувати фантазію, виконуючи «хитромудрі завдання», витягнуті з узятих навмання конвертів.

Жартівливим символом фестивалю стали Лебідь, Рак і Щука з байки І. Крилова. Пояснюється це тим, що кожен вправі сам обирати собі напрямок, і ніхто не змусить усі театри крокувати однією стовповою дорогою. Проте «віз» нашого мистецтва вони все ж таки тягнуть [13].

І театральні критики, і режисери, і артисти, які зібралися за круглим столом в день закриття фестивалю, обговорюючи глобальну тему «Перспективи розвитку театру ХХІ століття», відзначили основне: незважаючи на відсутність коштів, на одному тільки ентузіазмі, з ляпсусами, перекосами і аншлагами - фестиваль театрів-студій відбувся.

Остання декада жовтня 2004 року ознаменувалась проведенням у Харкові II міського фестивалю недержавних театрів-студій. Акцію, започатковану минулого року під назвою «Осінні бенефіси», вирішено кожного року конкретизувати. На афішах нинішнього фестивалю написано – «Курбалесія».

Незвичне слово походить, як неважко здогадатися тим, хто хоч трішки розуміється в історії театру, від імені видатного режисера ХХ сторіччя, який працював у нашому місті, Леся Курбаса. Свого часу його запустили в ужиток недоброзичливі до режисера критики, які лаяли таким чином усяке відхилення від нормативної театральної естетики, з підозрою сприймали будь-які новації. Але зараз зрозуміло, що саме новації, експерименти дають поштовх до розвитку мистецтва. Коли театри починають «курбалесити», до цього бажано придивлятися доброзичливо. Тож саме театри-студії та недержавні театри в ідеалі мають бути лабораторією творчого пошуку. І не випадково один із призів нинішнього фестивалю передбачено присудити саме за експеримент.

Ідея проведення фестивалю, як і минулого року, належить Харківському міжрегіональному відділенню Національної спілки театральних діячів України. Її втілення стало можливим завдяки фінансовій підтримці управління культури Харківської міськради.

Бажання взяти участь у фестивалі цього року виявили 8 колективів, а саме: Центр сучасного мистецтва “Нова сцена” з виставою “Чорне молоко” В.Сигарьова; творча майстерня “Новий театр” з поетичною виставою про Марину Цветаєву “Нездешний вечір”; лабораторія сценічних дослідів ОЦНТ “Дада” з виставою “Я” за мотивами новели М. Хвильового; “Театр-19” показав виставу “Любофф” М. Шизгала; театр драми та комедії Анатолія Конькова виступив з “Маленькими трагедіями” О. Пушкіна; анімаційний “Сан-Сан-театр” – з “Українським вертепом”; Експериментальна майстерня театральних досліджень Академії культури – з виставою “Одержима” за Лесею Українкою та найстаріший з усіх учасників фестивалю театр “Мадригал” корпорації “ФЕД” із сценічною версією життя Жанни д’Арк – “Біла ворона” Ю. Рибчинського. Це дуже не схожі один на одного колективи, у кожній показаній виставі - свої плюси й мінуси, але що не викликає сумніву, так це бажання режисерів і акторів йти неторованим шляхом, сказати своє слово у мистецтві [12].

Більшість із восьми, представлених на фестивалі вистав, проходили у Будинку актора. Кожен спектакль обговорювався за свіжими враженнями журі, головою якого був Ігор Борис, ділилися своїми думками і глядачі. І хоча висловлювалось чимало критичних зауважень, творчі колективи були вдячні НСТДУ за те, що мали можливість відчутти “зворотній зв’язок”, замислитись над тим, як сприймається їхня праця.

“Курбалесія” дала розгін до роздумів про сьогоднішній театральний процес. Нехай це поки що “ізда в незнане”, але фестиваль показався потрібним – і спеціалістам театру, і глядачам [10, 12].

23 жовтня 2005 року у Будинку актора відбулося відкриття вже III міського фестивалю недержавних театрів-студій, за яким закріпилась назва “Курбалесія”.

Першим програмним спектаклем фестивалю стало анімаційне дійство за п’єсою Любомира Горевича “Цвинтар заплених сонць” театру “P.S”, де сцену між собою ділять ляльки і живі актори. Його автор – студент режисерського відділення Харківського

університету мистецтв Іван Бутняк. Окремий самостійний персонаж спектаклю – музика, яка з самого початку дає психологічний настрій тому, що відбувається на сцені. Написана вона була спеціально для вистави харківською групою “Batfowl” під керівництвом Петра Цілуйка. Склад групи став переможцем фестивалю у номінації “Краще музичне оформлення” [2, 9].

Театральну новелу про життя і творчість Леоніда Філатова “... Це ціна життя” виніс на суд глядачів “Театр Марії Коваленко”. Спектакль не брав участі у конкурсних номінаціях і значився у програмі, як гість фестивалю, але журі визнало необхідним належно оцінити художній рівень виконавської манери Олександра Вірченка і роботу режисера Марії Коваленко, присудивши монокомпозиції приз в номінації “За віддане служіння театру”.

Відомий харківський театр “Мадригал” знову звернувся до творчості Василя Сигарьова. Цього року до його нової п’єси “Віддайтеся гіпнотизеру”. П’єса мала успіх у глядачів і журі, яке знаходячись під враженням від побаченого, одногolosно присудило спектаклю першість у номінації “За кращу режисерську роботу”, виконавиця єдиної жіночої ролі Тетяна Настаченко стала володаркою призу “За кращу жіночу роль”.

Авторський театр “Котелок” запропонував драматичний цикл одноактних вистав, до якого увійшло тринадцять творів Федора Достоєвського під спільною назвою “Стран-на моя, Достоевщина”. Іншими словами, художній керівник творчого проекту Володимир Гориславець запропонував глядачам своєрідний марафон за творами великого письменника. До участі у фестивалі було відібрано лише чотири – “Ползунков”, режисерська робота Олени Осадчої, “Честный вор” Валентини Пікіної, “Чужая жена и муж под кроватью” Тетяни Подберьозкіної, “Бобок” Михайла Ставропольського.

Художній керівник і режисер “Камерного театру” Станіслав Афенченко представив на суд глядачів п’єсу Олександра Галіна “С днем рождения, Сережа!”.

Ще один учасник фестивалю, театральна лабораторія “Да-да” показав видовище, як кажуть, не для слабких нервів. Оригінальна трактовка характерів – суть їх творчого пошуку. Цього разу ними була обрана п’єса А.Чехова “Вишневий сад”. Спектакль режисера Олексія Бойка став володарем премії в номінації “Оригінальний творчий пошук”.

Помітним явищем на фестивалі стала постановка художнього керівника театру “Нова сцена” Миколи Осипова “Как-нибудь выкрутимся” за п’єсою Марка Комолетті. Їй було присуджено приз у номінації “За кращий акторський ансамбль”.

Головний приз фестивалю “Кращий спектакль” отримала творча група “Театру-19” за найпрофесіональнішу трактовку містичного фарсу Л. Лунарі “Двері”. А улюбленець харківських театралів, виконавець головної ролі Капітана Сергій Бабкін отримав ще й приз “За кращу чоловічу роль” [2].

З 23 по 24 жовтня у Будинку актора проходив IV фестиваль недержавних театрів “Курбалесія – 2006”. За вже встановленим статусом до організаційної роботи були залучені відповідні структури Харківської міськради, міжобласної національної Спільноти театральних діячів. Відрадно, що фестиваль підтримав і нещодавно створений благодійний фонд “Харківський театральний центр”. До речі, цей фонд, головою опікунської ради якого є Дмитро Кутовой, проробив колосальну роботу по реконструкції приміщення і оснащення Будинку актора [3].

Недержавні театри сьогодні грають на арендованих майданчиках – невеликих, іноді – камерних, завчас без нормального освітлення і звуку, без розкішних декорацій і костюмів. Але вони вже завоювали свого глядача, вони перспективні і вони про це знають. Нинішній фестиваль – це своєрідний театр-лабораторія, де народжуються нові театральні ідеї сьогодення. Він вийшов поза рамки “міського”. Цього року у ньому брали участь гості із столиці України – театр “Ательє – 16” з виставою “Inferno” за п’єсою Жана-Поля Сартра “За зачиненими дверима” та інтерактивна студія “Міст” з драматичним трактуванням п’єси Неди Неждани “Той, хто відчиняє двері”. А майбутній, ювілейний фестиваль, організатори планують зробити міжнародним і запросити до нашого міста театральні колективи із-за кордону. П’ятий фестиваль недержавних професійних театрів буде присвячено 120-річчю від дня народження видатного українського режисера Леся Курбаса.

Думку офіційного Харкова, щодо «Курбалесії» висловив на відкритті фестивалю заступник начальника міського управління культури Дмитро Кузнецов: «Фестиваль став очікуваним для театральної общественності Харківка, став ярким запоминанимся событием. И очень важен именно этот год в его истории, поскольку вскоре мы будем отмечать выдающегося харківчанина, знаменитого театрального режиссера Леся Курбаса» [5].

Радий за своє дітище і один із засновників фестивалю – голова правління Харківського міжобласного відділення Національної спілки театральних діячів України Ігор Борис: «Сегодня праздник в Харькове и за его пределами. Когда мы задумывали этот фестиваль, стало понятно, что должно присутствовать какое-то самовыражение именно так называемых негосударственных театров, или театров-студий, или отдельные учебные спектакли. И уже стало понятно, что «Курбалесия» несет в себе эстафету истории. Мы начинали в маленьком зале, а теперь мы уже в Доме актера. И этот зал сегодня превратился в центр культуры и центр театра. В этом есть некий парадокс: есть большие театры с большими помещениями, а центр сместился на Красина, 3... Уже четвертый год фестивалю. Разные театры, разные масштабы спектаклей – некоторые будут понятны всем, а некоторые станут чем-то новым. Все это – поиск...» [5].

За традицією, право відкрити «Курбалесію» має спектакль – переможець попереднього фестивалю. Тому «Курбалесію-2006» позаконкурсним показом відкрив спектакль «Двері» «Театру-19» у постановці Ігоря Ладенко за п'єсою Л. Лунарі. А учасниками фестивалю стали театр «Амадей», Учбовий театр ХДАК, «Арто», «Апарте», «Может быть», Центр сучасного мистецтва «Нова сцена», Театр P.S., «Мадригал», Театр Марії Коваленко, Учбовий театр ХДУМ. Оцінювало виступи учасників компетентне журі, очолюване драматургом і театральним критиком із Москви Олегом Дарком. [3].

А результати для багатьох виявились зовсім несподіваними.

Гран-прі у номінації «Кращий спектакль фестивалю» (одноголосно!) присудили драматичній імпресії «Заговори на любов», створеної за мотивами біблейських текстів «Песни песней» царя Соломона в театрі «Постскрипtum» (режисер Світлана Пасічник). Закономірно, що і в номінації «Краща жіноча роль» журі вибрало актрису, яка зіграла роль старої Суламіті у «Заговорах...» Надію Алюнову.

«Кращою режисерською роботою» визнано виставу за п'єсою Жана Кокто «Кишеньковий театр» театру «Апарте», який поставила дипломниця Харківського університету мистецтв Юлія Тараненко. Починаючий режисер професійно розробила взаємовідносини персонажів, винахідливо підпорядкувавши їх драматичній колізії авторського задуму. Спектакль явив нам і ім'я талановитого виконавця ролі Мрійника – Ігоря Ключника, який став володарем призу у номінації «Краща чоловіча роль».

«Надією фестивалю» номіновано студентський театр Університету мистецтв за музично-театральну фантазію Марка Ентіна «Великий малюк Гулівер». Дійство супроводжувалось оригінальною музикою Володимира Птушкіна у виконанні Молодіжного симфонічного оркестру під управлінням Шаліко Палтаджяна.

Показаний у програмі фестивалю спектакль «Инферно, песнь 35» театру «Ателье 16» отримав нагороду «За кращий акторський ансамбль».

Багато суперечок виникло навколо улюбленого театру «Мадригал», який показав драму Гарсія Лорки «Дім Бернарда Альби». Гідно оцінити нову роботу режисера Олексія Настаченко, очевидно, заважали заслуги минулих фестивалів, коли спектаклі «Мадригалу» виходили переможцями у багатьох номінаціях. Цієї осені вони отримали тільки одну – «Сценографія, візуально- уявне вирішення».

У номінації «Пошук та експеримент» одноголосно журі віддало перевагу двом спектаклям Центру сучасного мистецтва «Нова сцена» – «Валентинів день» за п'єсою Вирипаєва і «Полонені духи» братів Преснякових.

Кращим музичним оформленням у відповідній номінації визнано роботу досвідченого театрального композитора Геннадія Фролова до вистави за п'єсою Петера Туррїні "Нарешті" театру "Постскрипtum" у постановці Степана Пасічника.

IV фестиваль недержавних театрів опустив свій занавіс для того, щоби підняти його знову через рік. У святковому шоу, яке супроводжувало його закриття, виступили найпопулярніші харківські рок-музиканти [1].

Та найбільша цінність "Курбалесії" у тому, що вона пробиває дорогу молодим талановитим режисерам і акторам.

З 26 листопада по 4 грудня 2007 року у проходив п'ятий щорічний фестиваль недержавних театрів, сучасної режисури, драматургії, критики "Курбалесія – 2007".

Основною метою минулих "курбалесій" було привернення уваги глядачів і критики до недержавних, але достатньо професійних театрів, яких тільки в одному Харкові набереться більше десятка. Фестивалі морально, а у якійсь мірі і матеріально підтримали ці колективи, допомогли їм повірити в те, що вони є повноправними учасниками театрального процесу.

Істотною відмінністю "Курбалесії – 2007" від чотирьох попередніх стало те, що акцент зроблено на сучасну драматургію. Мається на увазі підвищення інтересу до неї як режисерів, так і потенціальних авторів, здатних до написання п'єс. [18].

Тому одним із намірів фестивалю - повернути актуальність на театральні сцени, відкрити нові імена, дати можливість молодим драматургам, режисерам, акторам і критикам заявити про себе, ознайомити публіку з сучасною п'єсою.

Унікальність цього фестивалю – перш за все в його форматі і наповненні. У жанрі експрес-показу було представлено найактуальніші, скандальні і сенсаційні п'єси сучасних авторів із України, Росії, Білорусі, Британії. [17].

Щоби найбільш повно розібратись у процесах, які відбуваються у сучасній драматургії, програму фестивалю умовно розділили на кілька частин: експеримент, лабораторія, досвід, афіша.

Організаторами було відібрано 9 п'єс, які отримали високі оцінки на різних конкурсах, і вони послідовно розігрувались кожен вечір на малій сцені Будинку актора ім. Л. Сердюка як спектаклі у стадії репетиції. Потім обов'язково йшло обговорення, в якому передбачалось висловитись про якість саме драматургії, хоча у ряді випадків можна було впевнено говорити і про її режисерське бачення.

Крім того, методом жеребкування три акторсько-режисерські групи визначили для себе п'єси харківських авторів, на основі яких в лічені дні підготували бліц-спектаклі. А в заключний день фестивалю глядачам було запропоновано результати спроби створення колективної п'єси і на її основі спектакля у жанрі так званого "вербатиуму" (п'єса виникає із інтерв'ю її створювачів із реальними людьми). [18].

Фестиваль "Курбалесія – 2007" був організований міжобласним відділенням Національної Спілки театральних діячів України за сприяння благодійного фонду "Український театральний центр" та особисто режисером і педагогом Володимиром Гориславцем. У ньому брали участь представники недержавних театрів із Києва, Дніпропетровська, Полтави, Сум, Донецька, Херсона.

"Мы хотели создать фестиваль, в ходе которого можно было бы поискать новые тропы в области формы и содержания драматургии, режиссуры, сценографии, актерском мастерстве,- поділився один із організаторів фестивалю Володимир Гориславець.-Этот фестиваль посвящен удивительному явлению – буму новой «молодой драматургии». [15].

У програмі фестивалю було показано спектаклі: "Заполяная правда" Юрія Клавдієва, "Скользящая Люче" Л.- С. Черняускайте, "Психоз" Сари Кейн, "Демоны" Наталії Ворожбит, "Сон в салате оливье, или Раба хвоста" Наталії Ворожбит, "Неизвестное чувство" Вадима Мирошниченко, "Трусы" Павла Пряжко, "Монолог вагины" Іва Енслера у перекладі Василя Арканова та "Июль" Івана Виріпаєва.

В цілому фестиваль пройшов успішно і викликав великий інтерес, особливо у молоді, перш за все у студентів творчих і гуманітарних вузів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. **Анничев А.** Жаждешь одного, а получаешь то, чего не ждешь / А. Анничев // Время.- 2006.- 4 нояб.
2. **Анничев А.** Жаль, на "Курбалесии" не было военных ... / А. Анничев // Время.- 2005.-15 нояб.- (Фестивали).
3. **Анничев А.** Осторожно, "Двери" открываются! / А. Анничев // Время.- 2006.-21 окт.
4. **Куклин Д.** Всем курбалесить! / Д. Куклин // Слобода.- 2006.- 6 окт.- (Фестивали).
5. **Куклин Д.** Центр сместился / Д. Куклин // Слобода.- 2006.- 27 окт.- (Открытие).
6. **Логвиненко Л.** Осіння "Курбалесія" лицедіїв / Л. Логвиненко // Слобід. край.- 2006.- 26 жовт.
7. **Невская Т.** Новая примета осени / Т. Невская // Событие.- 2003.-6-12 нояб.- (Фестиваль).
8. **Онищенко О.** Такие разные театры / О. Онищенко // Слобода.- 2003.-31 окт.- (Культура).
9. **Санина О.** "Цвинтар запиленых сонць" / О. Санина // Вечерний Харьков.- 2005.-29 окт.
10. **Седунова Е.** "Курбалесия": езда в незнаемое / Е. Седунова // Событие.- 2004.-4-10 нояб.- (Искусство).
11. **Седунова Е.** КурбалЕСТные итоги / Е. Седунова // Событие.- 2004.-11-17 нояб.- (Фестиваль).
12. **Хомайко Ю.** І знов осінні бенефіси... / Ю. Хомайко // Слобід. край.- 2004.-27 жовт.- (Фестивалі).
13. **Хомайко Ю.** Тринадцять бенефісів / Ю. Хомайко // Слобід. край.- 16 жовт.- (Фестивалі).
14. **Драмы** нынешнего дня // События.- 2007.- 29 нояб.- 5 дек.- (Фестиваль).
15. **Ключко А.** Курбалесия – значит эксперимент / А. Ключко // Веч. Харьков.-2007.- 27 нояб.- (Театральный фестиваль).
16. **Ключко А.** Форма или содержание? / А. Ключко // Веч. Харьков.- 2007.- 8 дек.- (Девять курбалесных вечеров).
17. **Ковалев К.** На театральных подмостках закурбалесило / К. Ковалев // Новый день.- 2007.- 26 нояб.- (Фестиваль).
18. **Хомайко Ю.** В поисках новой драматургии / Ю. Хомайко // Нова демократія.- 2007.- 7 груд.- (Инициативы).
19. **Хомайко Ю.** Мели и рифы новой драмы. Послесловие к фестивалю «Курбалесия – 2007» / Ю. Хомайко // Нова демократія.- 2007.- 14 груд.- (Небесспорные заметки).

Зміст

Передмова

Незгасна зірка Леся Курбаса

Основні віхи життєвого і творчого шляху Л. Курбаса

Видатний митець ХХ століття

1 Творчий доробок Леся Курбаса 1917 – 1933 рр.

Лекції

Статті, виступи, промови

Прозові твори

Драматичні твори

Переклади

Фільми, поставлені Л. Курбасом

2 Про життя та творчість Леся Курбаса

Загальні роботи

Режисерська та педагогічна діяльність

Леесь Курбас – актор

Леесь Курбас і кінематограф

Політична репресія проти Л. Курбаса

Леесь Курбас та діячі літератури і мистецтва. Спогади про митця

Традиції Л. Курбаса

Вшанування пам'яті Л. Курбаса

Портрети, фотографії Л. Курбаса

Бібліографічні матеріали

Інформація про Л. Курбаса в Інтернет-ресурсах

Іменний покажчик

Леесь Курбас: театральна неомістерія (Методично-бібліографічні матеріали)

Про фестиваль недержавних професійних театрів «Курбалесія» (Оглядова довідка за матеріалами періодичних видань).